

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Bakalářská práce

Životní situace zadluženého nebo předluženého jedince

Vedoucí práce: Ing. Jaroslav Šetek, Ph.D.

Autor práce: Andrea Burešová, DiS.

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Forma studia: Prezenční

Ročník: III.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Dne 31. 3. 2021 v Českých Budějovicích

.....
Andrea Burešová, DiS.

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce **Ing. Jaroslavu Šetkovi, Ph.D.** za cenné a odborné rady a připomínky v průběhu psaní mé kvalifikační práce. Rovněž děkuji i **RSDr. Jánovi Mišovičovi, CSc.** za jeho vstřícnost a vedení metodologické části mé práce.

Obsah

Úvod.....	6
1 Sociální fungování a životní situace.....	8
1.1 Prvky a systémy životní situace.....	10
1.1.1 Posouzení životní situace.....	11
1.1.2 Modely posuzování.....	11
1.1.3 Metodika posouzení.....	12
2 Náročné životní situace.....	13
3 Dluhová problematika.....	16
3.1 Základní pojmy související s dluhy.....	16
3.1.1 Dluh.....	16
3.1.2 Úvěr.....	17
3.1.3 Odložená platba a leasing.....	18
3.1.4 Pohledávka.....	18
3.1.5 Exekuce.....	19
3.2 Zadluženost a předluženost.....	19
3.2.1 Příčiny zadlužení a předlužení.....	19
3.3 Osoba dlužníka.....	21
3.4 Trh s půjčkami.....	23
4 Důsledky zadlužení a předlužení.....	24
4.1 Ekonomicko-sociální důsledky.....	24
4.2 Psychosomatické důsledky.....	26
5 Způsob pomoci zadluženým nebo předluženým lidem.....	29
5.1 Odborné sociální poradenství.....	29
5.2 Insolvence.....	30
5.2.1 Způsoby řešení úpadku.....	31

6	Výzkum	32
6.1	Cíl výzkumu	32
6.2	Metody výzkumu	32
6.2.1	Sběr dat	32
6.2.2	Výběr výzkumného souboru	34
6.2.3	Techniky analýzy	34
6.3	Etické dimenze výzkumu	34
6.4	Výsledky výzkumu.....	35
6.4.1	Zkoumání dokumentů – osobních složek klientů poradny	35
6.4.2	Rozhovor s vedoucí poradny	37
7	Shrnutí výsledků a diskuse	42
	Závěr	47
	Seznam použitých zdrojů.....	50
	Přílohy.....	54
	Abstrakt.....	58

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je životní situace zadluženého nebo předluženého jedince. S dluhovou problematikou jsem se v průběhu studia setkala na praxi, kde mě tato problematika zaujala a v budoucnu bych s cílovou skupinou dlužníků ráda pracovala. Zadluženost potažmo předluženost je poměrně aktuální téma. S novelou Zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), která nabyla účinnosti 1. června 2019 se oddlužení zpřístupňuje svými podmínkami více lidem, než tomu bylo před novelou. Z různých statistik¹ lze také pozorovat, že počet osobních bankrotů a insolvenčních návrhů po novele vzrostl. Zadluženost, a především předluženost představuje pro dlužníka velkou zátěž, která se dotýká nejen jeho samotného, ale potažmo celé jeho domácnosti i společnosti. V osobním životě dlužníků dochází z důvodu dluhů k mnoha zvrátům a komplikacím, které se rovněž odrážejí na životní situaci člověka. Proto jsem cíl své práce stanovila následovně: **Charakteristika životní situace zadluženého nebo předluženého jedince.**

V první kapitole se budu zabývat pojmem životní situace a s tím souvisejícímu konceptu sociálního fungování. V této kapitole se taktéž dotknu posouzení životní situace, protože porozumění životní situaci člověka je v sociální práci klíčové.

Druhá kapitola bude navazovat náročnými životními situacemi, kde se zaměřím na chování jedince v náročné životní situaci, jak na ni reaguje a jaké vyrovnávací strategie v takových situacích využívá. Je důležité si uvědomit, že život s vysokými dluhy je náročný, a je nutné zabývat se tím, jak dlužník tuto situaci prožívá.

Třetí kapitola pojednává o dluhové problematice, kde budu popisovat některé základní pojmy vztahující se k dluhům a úvěrům, uvedu pojem zadluženost a předluženost, a příčiny zadlužení nebo předlužení. Svou pozornost zaměřím na osobu dlužníka, kdo se pravděpodobně může stát dlužníkem a pro koho je zadlužení, ale zvláště předlužení, ohrožující. Také se v této kapitole stručně dotknu trhu s půjčkami, konkrétně těmi, které provozují nekalé praktiky vůči lidem.

Ve čtvrté kapitole se zaměřím na to, s jakými důsledky se zadlužení nebo předlužení lidé nejčastěji potýkají. V této kapitole nastíním, s čím se konkrétně setkávají a co

¹ Pozn. Více informací např. na: www.mapaexekuci.cz.

prožívají. Tyto důsledky budou rozděleny na ekonomicko-sociální a psychosomatické důsledky.

Pátá kapitola, která uzavírá teoretickou část této práce bude pojednávat o způsobu pomoci zadluženým nebo předluženým lidem.

Šestá kapitola otevírá metodologickou část a bude se zabývat výzkumem, který prostřednictvím kvalitativního výzkumu zjišťuje životní situaci zadlužených nebo předlužených lidí, kteří jsou klienty poradny, poskytující dluhové poradenství. Sběr dat ve výzkumu proběhne formou zkoumání dokumentů, tedy osobních složek klientů poradny a tato forma sběru dat bude doplněna o polostrukturovaný rozhovor s vedoucí poradny.

Závěrečná kapitola bude obsahovat shrnutí výsledků výzkumu a diskusi, ve které budu výsledky výzkumu mezi sebou konfrontovat a propojovat s teoretickou částí a literaturou.

1 Sociální fungování a životní situace

Již název této bakalářské práce obsahuje pojem životní situace, a proto jej nemohu opomenout spolu s konceptem sociálního fungování v této kapitole detailně vysvětlit. Rovněž se budu zabývat posouzením životní situace jakožto jedním z klíčových úkolů v sociální práci, na které budou navazovat způsoby, kterými lze životní situaci posuzovat a jaké techniky či metody v průběhu posouzení může sociální pracovník využít.

Definice cíle sociální práce se opírá o koncept sociálního fungování, který v následujících řádcích definuji. Jednou z nejvýznamnějších propagátorek tohoto konceptu je Harriett Moulton Bartlettová, která zevrubně popsala tento pojem ve svém díle *The common base of social work practice* (1970). Bartlettová vychází z toho, že životní situace člověka je ovlivňována nároky, jenž na jedince klade prostředí. Konkrétně to autorka charakterizuje následovně:² „Zvládání se týká lidského úsilí řešit situace, které mohou být vnímány jako sociální úkoly, životní situace nebo problémy života. Lidé prožívají tyto životní úkoly primárně jako tlaky ze svého sociálního prostředí. Odsud vycházejí dvě významnější myšlenky: na jedné straně lidské zvládání a na straně druhé požadavky prostředí. Aby se tyto myšlenky mohly stát součástí jednoho celistvého konceptu, musí být propojeny stejnou dimenzí a tou je koncept sociální interakce.“³ Autorka vnímá otázku jak individuální, tak skupinové schopnosti řešit problémy a rovněž otázku sociálního kontextu, v němž daný jednatel nebo skupina, projevuje snahu o řešení svých problémů. Bartlettová označuje schopnost jedinců řešit vlastní problémy termínem zvládání (coping) nebo schopnost zvládat. Prostředí, v němž se lidé pokoušejí zvládat své problémy, autorka označuje pomocí termínů požadavky prostředí či očekávání prostředí.⁴

Navrátil popisuje, že podstatou konceptu sociálního fungování je myšlenka, že člověk a prostředí je v neustálé interakci, a přitom prostředí klade určité požadavky na člověka, který musí na tyto požadavky určitým způsobem reagovat. Mezi člověkem a požadavky prostředí musí být rovnováha. Jsou situace, kdy lidé dostatečně nezvládají požadavky prostředí a současně nezáleží na tom, zda příčinou nezvládání je nedostatek dovedností ze strany člověka nebo se jedná o problém na straně sociálního prostředí.

² Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*, 2001, s. 12.

³ Tamtéž, s. 12.

⁴ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, 2012, s. 185.

Stručněji řečeno, v případě, kdy člověk dostatečně nezvládá požadavky prostředí, vzniká problém, neboť rovnováha mezi nimi je narušena.⁵ Někteří lidé mají schopnost vypořádat se s problémovou situací vlastními silami nebo s pomocí rodinných příslušníků, avšak jiní touto schopností nedisponují a problémovou situaci nezvládají. Předmětem intervence sociálního pracovníka je vzájemné působení mezi způsobilostí či schopností klienta zvládat a tím, co od něj očekává prostředí.⁶ Názornou ukázkou nám může poskytnout výkon rolí v rodině, kde prostředí obsahuje soubor očekávání a pokud je některá z rolí v rodině vykonávána jiným způsobem, než je očekáváno, prostředí vyhodnocuje výkon jako problematický či nedostačující a vyžaduje zásah zvenčí.⁷ V případě, kdy je nutná pomoc, sociální pracovník pomáhá svému klientovi s porozuměním požadavků nové role, přijímat ji a posléze začít i naplňovat.⁸

Navrátil a kol. zmiňují, že sociální fungování pomáhá lépe pochopit aktuální životní situaci jedince a rovněž jej lze použít při posouzení životní situace.⁹ Sociální pracovník při práci s klientem může klást tyto otázky:

- Jaká je schopnost daného jednatelce/skupiny zvládat problémy?
- Jaké jsou nároky sociálního prostředí, ve kterém daný jednatelce (či skupina) o řešení svých problémů usiluje?
- Jakou podporu prostředí jednatelci poskytuje?
- Jak probíhají interakce osob a prostředí?
- Které požadavky prostředí daný jednatelce/skupina dostatečně nezvládají?
- Co by pomohlo obnovit zvládání?
- Jaké jsou příčiny či okolnosti jejich nezvládání?
- Co by mělo být předmětem intervence sociálního pracovníka?
- Je příčina problémů v nedostatku zdrojů na straně klienta, nebo prostředí?¹⁰

Termín životní situace označuje specifické individuální seskupení životních okolností člověka. Reflexe a pochopení životní situace je podstatným krokem k volbě vhodných metod intervence, které mohou podpořit klienta při jeho snaze vypořádat se s obtížnou životní situací. Klientovi bude nutné pomoci s jeho schopností požadavky

⁵ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*, 2001, s. 12-13.

⁶ Srov. NAVRÁTIL, P.; MUSIL, L. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*, 2000, s. 118-119.

⁷ Srov. NAVRÁTIL, P. a kol. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*, 2014, s. 52.

⁸ Srov. NAVRÁTIL, P.; MUSIL, L. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*, 2000, s. 119.

⁹ Srov. NAVRÁTIL, P. a kol. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*, 2014, s. 52.

¹⁰ Tamtéž, s. 52-53.

prostředí zvládat a tím pomoci s obnovou či udržením jeho sociálního fungování.¹¹ Souvislost s pojmy sociálního fungování a životní situace můžeme spatřovat v rámci sociálně ekologického přístupu, u kterého je možno chápat texty Bartlettové (1970) a Gordona (1969) jako stěžejní. Tito autoři obecně v tehdejší době výrazně ovlivňovali vývoj sociální práce. Ekologický přístup je založen na tri-dimenzionální optice, kde sociální pracovník má upřenou pozornost na člověka, prostředí a na jejich vzájemný vztah.¹²

1.1 Prvky a systémy životní situace

Sociální fungování je zaměřené spíše na dynamické stránky životní situace (napětí mezi člověkem a prostředím). Životní situace má stránku statickou, kterou tvoří prvky a systémy. Navrátil s Musilem hovoří, že životní situace má nejméně čtyři hlavní dimenze – fyziologickou, psychologickou, sociální a noogení. Dále popisují, že životní situace je komplex okolností a faktorů, jenž se vzájemně ovlivňují.¹³ Národní asociace sociálních pracovníků nastiňuje obdobné čtyři dimenze: „*Lidské potřeby zahrnují tělesné aspekty (jídlo, přístřeší, bezpečí, zdravotní péči a ochranu), osobní naplnění (vzdělání, odpočinek, hodnoty, estetika, náboženství, dosažení úspěchu), emocionální potřeby (pocit sounáležitosti, vzájemná péče, společenství) a adekvátní sebepojetí (sebedůvěra, sebeúcta a osobní identita).*“¹⁴

Jiní autoři mají snahu konkrétně vymezit prvky a systémy, které utvářejí životní situaci. Sheafor, Horejsi, Horejsi je vymezili následovně:

- věk, pohlaví, stav a domácnost;
- rodina a její vztahy;
- zaměstnání;
- členství ve formálních skupinách;
- zdroje podpory a napětí v sociálních interakcích;
- formální zdroje (lékařská péče);
- neformální zdroje (širší rodina, přátelé, svépomocné skupiny).¹⁵

¹¹ Srov. NAVRÁTIL, P.; MUSIL, L. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*, 2000, s. 120.

¹² Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*, 2001, s. 151-152.

¹³ Srov. NAVRÁTIL, P. a kol. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*, 2014, s. 53.

¹⁴ NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*, 2001, s. 13.

¹⁵ Srov. NAVRÁTIL, P. a kol. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*, 2014, s. 53-54.

Uvedená pojetí jsou pouze inspirativního charakteru, nelze o nich hovořit jako o vyčerpávajícím výčtu. V konkrétní životní situaci jednotlivé osoby mohou být i jiné významné prvky, které budou podstatně určovat životní situaci. Proto je nutné, aby sociální pracovník přistupoval ke každému klientovi individuálně vzhledem k jeho situaci, možnostem a schopnostem a individuálně posoudil jeho životní situaci.¹⁶

1.1.1 Posouzení životní situace

Jedním z klíčových úkolů v sociální práci je posouzení (assessment) životní situace klienta. Posuzování je proces, který je vyjádřen snahou sociálního pracovníka nalézt pravdu o životě klienta. Jedná se o počáteční práci s klientem, na kterou sociální pracovník navazuje dalšími kroky. Cílem posouzení je porozumění životní situaci klienta na jejímž základě pomáhající vytváří návrh sociální intervence. Situace, jež vyvolávají potřebu posouzení, mohou být jakéhokoliv charakteru – problémové situace, zlomové úkoly nebo náročné životní události.¹⁷ Dle Watsona a Westové je posouzení základem každé dobré praxe a nabízí velkou škálu činností. Barker popisuje assessment ve *Slovníku sociální práce* jako proces, při kterém je určován charakter, příčina, vývoj a prognóza problému a současně se zkoumají osobnostní charakteristiky klientů a situace.¹⁸

Komplexní aktivita je předpokladem k dobrému posouzení. Komplexnost spočívá v systematickém a záměrném sběru faktů a informací. Aby byly informace vhodně zpracovány, je nutné, aby sociální pracovník disponoval mnohými znalostmi a dovednostmi (např. analytické, kritické a reflektivní myšlení). Rovněž intuice a empatie zaujímá při posuzování důležité místo. Své postupy by měl pracovník konzultovat s dalšími kolegy nebo supervizory, s kterými si ověřuje správnost posouzení.¹⁹

1.1.2 Modely posuzování

Sociální pracovník má možnost posuzovat životní situaci jedince třemi způsoby, které zpracoval Smale et al. První z nich je **model dotazování**, při kterém jsou klientovi kladeny standardizované otázky. Sociální pracovník zastává roli experta, jenž interpretuje a zkoumá problém klienta, ten zaujímá spíše pasivní postavení. Základem

¹⁶ Srov. NAVRÁTIL, P. a kol. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*, 2014, s. 54.

¹⁷ Srov. NAVRÁTIL, P. „Posouzení“ v kontextu společenské zakázky, teoretických konceptů a výzkumu. In JANEBOVÁ, R.; SMUTEK, M. *Posuzování životní situace v sociální práci*, 2008, s. 11.

¹⁸ Srov. NAVRÁTIL, P. Posouzení životní situace: úvod do problematiky. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2007, č. 1, s. 73.

¹⁹ Srov. NAVRÁTILOVÁ, J. Proces posouzení životní situace jako zdroj ohrožení dítěte (faktory ovlivňující posouzení ohrožených dětí). *Sociální práce/Sociálna práca*, 2011, č. 2, s. 47-48.

procedurálního modelu jsou kontrolní listy nebo seznamy a jejich doplnění. Úlohou pracovníka je sesbírat potřebné informace o klientovi a zjistit, zda je oprávněným uživatelem sociální služby. Tomuto modelu je vyčítáno, že nezohledňuje pocity a postoje klienta, čímž může být posouzení negativně poznamenáno. **Výměnný model** vyjadřuje, že expertem na svou životní situaci je klient, který za podpory sociálního pracovníka zjišťuje své schopnosti, silné stránky, ale taktéž i svá omezení nebo slabiny.²⁰

1.1.3 Metodika posouzení

V průběhu procesu posouzení lze využít širokou škálu strategií, metod a technik. Watson a Westová rozdělují proces posouzení do čtyř fází.

1. **Příprava na setkání s uživatelem služby** – sociální pracovník vytváří plán posouzení. V této části se zabývá otázkami a metodami využitelnými k posouzení. Je vhodné uvažovat o cíli posouzení, který naznačí, jaká témata a otázky budou předmětem posuzování.
2. **Setkání s uživatelem služby s cílem vytvořit vztah a získat relevantní informace** – v této fázi se uskutečňuje vlastní kontakt s klientem a vede k navázání vztahu a taktéž dochází ke sběru důležitých informací. Proces má být partnerského charakteru, klient je vnímán jako rovnocenný a součástí tohoto dění je otevřenost, ochota zabývat se zkušenostmi, názory, postoji nebo emocemi klienta. Partnerství by se mělo prokázat na klientově spolupráci při zvažování eventuálních řešení.
3. **Reflexe a analýza získaných informací k určení vhodné intervence** – v této části dochází k reflexi a analýze veškerých získaných informací za účelem stanovení odpovídající intervence. Předpokládá se spoluúčast klienta, neboť poskytuje informace a souvislosti, které jsou posuzovány. Posouzení závisí na schopnosti sociálního pracovníka třídít a vyhodnocovat informace tak, aby bylo možné získat obraz o klientově situaci a navrhnout co nejvhodnější intervenci.
4. **Vlastní provedení intervence** – v závěru práce s klientem je vhodné intervenci zhodnotit, na kolik byla přínosná a efektivní.²¹

²⁰ Srov. NAVRÁTIL, P. Posouzení životní situace: úvod do problematiky. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2007, č. 1, s. 74-75.

²¹ Srov. Tamtéž, s. 76-79.

2 Náročné životní situace

Zadluženost a zejména předluženost představuje situaci, která pro mnohé znamená náročnou životní situaci a odráží se na člověku v různých podobách. V této kapitole se budu zabývat pojmem náročné životní situace, chováním člověka v těchto situacích, jak na ně reaguje a jaké vyrovnávací strategie při jejich zvládnání využívá, protože je nutné uvést a současně si uvědomit, co člověk s vysokými dluhy prožívá.

„*Pojem náročnost vyjadřuje do značné míry spíše subjektivní stránku vztahu člověka k okolí*“.²² Člověk jako náročné vnímá to, co nedokáže vlastními silami nebo jinými prostředky zvládnout. Jsou to životní situace náročné především skrze vnější okolnosti (např. ztráta zaměstnání, válka, situace náhlého ohrožení, sociální izolace či situace bezvýhodnosti). Náročná situace se obvykle vyznačuje tím, že je:

- **Nečitelná** (nepřehledná, nejasná, nestrukturovaná) – v takové situaci je problémem to, že jedinec se v ní nemůže vyznat, nerozeznává prvky situace nebo vztahy mezi nimi. Jedinci chybí náhled na situaci.;
- **Neřešitelná** – jedinec sice rozumí situaci, ale nenalézá postup řešení (strategie), chybí mu představa o tom, jak by měl situaci řešit.;
- **Nezvládnutelná** – při této situaci jedinec obvykle má náhled na situaci, dokonce i představu o možnostech řešení, ale je si jistý, že nemá prostředky (vnitřní nebo vnější) k tomu, aby situaci vyřešil.;
- **Ohrožující** – pokud se jedinec nachází v této situaci, řešení může představovat aktuálně nebo následně ohrožení jedince nebo jiných osob či hodnot.²³

Situace, jenž pro svůj nepříznivý průběh klade na jedincovo prožívání a uvažování vyšší požadavky, značně mění chování člověka. Převažují spíše city, než rozumové uvažování a jedinec ztrácí reálné vnímání situace. Snižuje se schopnost řešit problémy (nejvíce patrné u náhlých změn, příkladem může být ztráta blízké osoby), také dochází ke změnám myšlení, funkcím paměti a pozornosti. Jestliže je náročná situace dlouhodobého charakteru, může u některých jedinců vzniknout rizikové chování, které se může projevit agresí, zneužíváním návykových látek, kriminální činností nebo mohou poškozovat sami sebe.²⁴ Nejprve je snahou vyřešit situaci vlastními silami

²² ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*, 1998, s. 133.

²³ Srov. Tamtéž, s. 133-134.

²⁴ Srov. KOPECKÁ, I. *Psychologie I. díl. Učebnice pro obor sociální činnost*, 2011, s. 28.

prostřednictvím různých strategií, které využíváme intuitivně, aniž bychom si to uvědomovali.²⁵ V rámci svépomoci jedinec využívá vlastní schopnosti, možnosti a dovednosti. Při svépomoci se především uplatňují obranné mechanismy a coping. Obranné mechanismy představují reakce člověka na náročné životní situace, které lze chápat jako klamně, iluzorní a realitu nerespektující formy zvládnání náročných životních situací. Reakce v rámci obranných mechanismů (nesprávné přizpůsobení, maladaptivní) jsou následující:

- **Útok** – jehož projevem jsou především verbální ataky, výhrušná gestikulace, mimika, ale rovněž se nevylučuje i fyzický útok.;
- **Únik** – představuje únik z tíživé reality, který se projevuje faktickým unikem ze situace nebo unikání z reality prostřednictvím alkoholu, drog nebo ukončením života.;
- **Represe** – spočívá ve vytěsnění skutečnosti z vědomí do nevědomí.;
- **Suprese** – je opakem represe, při níž dochází k potlačení děje, ale je potlačen záměrně a vědomě.;
- **Regrese** – je sestup na vývojově nižší stádium. Dospělý člověk se v tíživé situaci začne chovat jako malé dítě.;
- **Inverze** – vyjadřuje převrácené chování. Jedinec se v krizi chová jinak, než bylo očekáváno.;
- **Popírání** – charakterizováno odmítajícím postojem vůči realitě.;
- **Racionalizace** – znamená pokus o logické vysvětlení chování jedince, které by jinak považoval za nevhodné nebo absurdní.;
- **Introjekce** – vyjadřuje promítání nebo přivlastňování problémů druhých lidí do svého života.;
- **Projekce** – je opakem introjekce. Vlastní chyby jedinec přisuzuje druhým lidem.;
- **Sebeobviňování** – při níž, jedinec má snahu obviňovat pouze sebe sama. Hledá vinu pouze u sebe.²⁶

²⁵ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, 2003, s. 123.

²⁶ Srov. ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krize a krizová intervence*, 2017, s. 22-23.

Na rozdíl od obranných mechanismů, copingové strategie (též zvládací strategie nebo vyrovnávací strategie) realitu respektují. Tyto strategie jsou vymezovány jakožto: „*Behaviorální, kognitivní nebo sociální reakce jedince, jejichž cílem je regulace vnitřních nebo vnějších tlaků pramenících z interakce jedince s prostředím.*“²⁷ Vodáčková pojímá definici copingových strategií jako způsob a formu chování, kterými se člověk přizpůsobuje nárokům života.²⁸ Pozitivní reakcí při náročné životní situaci je například progres, při němž dochází k hledání adekvátního řešení. Základní myšlenkou je přesvědčení, že situace má řešení, díky němuž se odstraňuje vnitřní napětí. Je-li člověk schopen adekvátního pozitivního chování, má racionální náhled na řešení problému a je schopen zmapovat veškeré alternativní zdroje řešení a zvážit důsledky.²⁹

Odolnost člověka na psychickou zátěž je ovšem individuální. Náročná životní situace působí na každého jiným způsobem a to, jak tyto situace prožíváme, reagujeme na ně nebo je zvládáme je dáno osobností, vlastnostmi, minulostí, věkem a dalšími faktory.³⁰ Od toho se také odvíjí, jaké vyrovnávací strategie při zátěži zvolíme.

²⁷ ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krize a krizová intervence*, 2017, s. 23.

²⁸ Srov. VODÁČKOVÁ, D. a kol. *Krizová intervence*, 2002, s. 46.

²⁹ Srov. KOHOUTEK, R. a kol. *Základy sociální psychologie*, 1998, s. 73.

³⁰ Srov. ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krize a krizová intervence*, 2017, s. 186.

3 Dluhová problematika

V současné době se život s dluhy vyskytuje jako běžný společenský fenomén. Pořizujeme si vlastní bydlení na hypotéku, nakupujeme automobily na leasing nebo si na spotřebitelský úvěr nově vybavujeme domácnost. Dluh jako takový, nemusí ihned znamenat problém, či stigmatizaci. Ve většině případů je dluh vnímán jako racionální ekonomické rozhodnutí a určitou míru zadlužení, lze skutečně považovat za běžný společenský fenomén. Avšak pokud máme hovořit o dluhu jako o sociálním problému, tak ten nastává při zadlužení většího charakteru, než jsou finanční možnosti jedince, především při tzv. předlužení, které je nežádoucí patologickou formou zadlužení, kdy se lidé ocitají v situaci, kdy se jim jejich hospodaření na dluh vymklo kontrole a již nenalézají cestu ven z dluhové pasti. Výše dluhů přesahuje příjem dlužníka a taktéž hodnotu jeho majetku, z čehož vyplývá, že není schopen své závazky splatit.³¹ Tato kapitola bude pojednávat o základních pojmech, které souvisejí s dluhy, konkrétněji vysvětlím rozdíl mezi zadlužeností a předlužeností a jejich příčiny. Zevrubněji se v této kapitole zaměřím na osobu dlužníka a rovněž se dotknu trhu s půjčkami, kde zmíním nekalé praktiky některých nebankovních společností jakožto současný problém zadlužování a předlužení.

3.1 Základní pojmy související s dluhy

Pro potřeby této bakalářské práce je podstatné konkrétně definovat pojmy, které jsou zásadní v oblasti dluhové problematiky a rovněž některé z těchto pojmů budu častěji v této práci užívat.

3.1.1 Dluh

Dluh představuje v přeneseném slova smyslu břemeno, jenž vzniklo osobě, tedy dlužníku, který přijal úvěr. Může mít podobu peněžní nebo také věcnou. Naproti dlužníku stojí věřitel, který tím, že poskytl úvěr, má nárok na pohledávku. Dlužník je tak povinován vrátit částku, která je však navýšena o úroky.³² Občanský zákoník se v § 1721 vyjadřuje

³¹ Srov. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Metodika řešení předluženosti nejchudších obyvatel*. [online]. Praha: MPSV, 2015 [cit. 2020-11-06]. Dostupné na www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Methodika_reseni_predluzenosti_nejchudsich_obyvatel.pdf/ead7cd34-787d-3ffe-b75f-c5eb1f087f00.

³² Srov. FIALOVÁ, H.; FIALA, J. *Malý ekonomický slovník s výkladem pojmů v češtině a v angličtině*, 2006, s. 58.

následovně: „Ze závazku má věřitel vůči dlužníku právo na určité plnění jako na pohledávku a dlužník má povinnost toto právo splněním dluhu uspokojit.“³³ Dluhy mohou vzniknout ze zákona (zdravotní pojištění, daně, výživné na děti, povinné ručení a pokuty) nebo ze smluv (nájem, energie, půjčky, úvěry, ručitelství, dluhy vzniklé v rámci společného jmění manželů).³⁴ Dluhy nejčastěji vznikají za:

- neuhrazené faktury u telekomunikačních společností;
- neuhrazené pojistné na zdravotní pojištění a sociální zabezpečení;
- pokuty;
- poplatky (např. svoz komunálního odpadu);
- neuhrazené splátky u leasingových, bankovních či nebankovních společností;
- neuhrazené splátky za energie, plyn, topení, vodu.³⁵

3.1.2 Úvěr

Jestliže si jedinec vezme úvěr, stává se z něj dlužník. Dluhem se rozumí nesplněná povinnost zaplatit určitou částku. Dluh má v sobě zahrnutou jistinu úvěru (částka, kterou věřitel půjčil) a příslušenství (odměna pro věřitele), kterými jsou úroky či poplatky za poskytnutí úvěru nebo sepsání smlouvy. Z právního hlediska je významný rozdíl mezi úvěrem a půjčkou. V případě, že se jedná o půjčku, smlouva vzniká předáním hotovosti nebo převodem, nikoli uzavřením písemné dohody. Úvěr můžeme chápat jako příslib poskytnutí peněz, jehož smlouva vzniká uzavřením (podpisem). Úvěr je také kreditní karta a kontokorent (povolené přečerpání účtu). Úvěry mohou být rozděleny takto:

- **Dle délky splatnosti úvěru** – krátkodobé, dlouhodobé nebo střednědobé;
- **Podle osoby věřitele, jenž úvěr poskytuje** – bankovní či nebankovní úvěry;
- **Podle osoby dlužníka** – spotřebitelské úvěry nebo úvěry poskytované osobám, které nejsou spotřebiteli. Jestliže je dlužníkem spotřebitel, stát mu poskytuje zvláštní ochranu. V případě, že dlužníkem je podnikatel, zvláštní ochrana poskytována není.;
- **Podle účelu, na který byl úvěr poskytnut** – na spotřebu (spotřebitelské úvěry), na bydlení a ostatní.;

³³ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, ve znění platném k 22. 3. 2012.

³⁴ Srov. HRDINKOVÁ, T.; MATI, P. *Metodika dluhového poradenství*, 2013, s. 7.

³⁵ Srov. MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. *Finanční gramotnost aneb proč se finančně vzdělávat?* [online]. Praha: MFČR, 2019. [cit. 2020-11-28] Dostupné na: www.financnigramotnost.mfcr.cz/rodinne-finance/zadluzeni-a-predluzeni.

- **Dle zajištění** – úvěry jsou nezajištěné či zajištěné (např. ručením, zástavním právem k nemovitosti tzv. hypotéka, dohoda o srážkách ze mzdy).³⁶

3.1.3 Odložená platba a leasing

Další možností, jak provést nákup věci je odložená platba, při níž dochází k tomu, že nákup zaplatí někdo jiný a posléze kupující splácí nakoupené zboží formou splátek. V praxi se také setkáváme s leasingem, který se nejčastěji pojí s nákupem auta. V tomto případě věc koupí za uživatele leasingová společnost, která danou věc uživateli za peníze pronajímá.³⁷

3.1.4 Pohledávka

Pohledávkou se rozumí částka, kterou dlužník musí věřiteli zaplatit. Věřitel má právo požadovat po osobě, která dluží, aby něco konala, zdržela se něčeho či aby něco strpěla. Nejčastěji věřitel požaduje po dlužníkovi, aby vrátil částku, kterou si půjčil. Vztahu, který vzniká mezi věřitelem a dlužníkem, a se kterým se taktéž pojí vzájemná práva a povinnosti, říkáme závazek.³⁸ Pohledávky rozdělujeme na přednostní a nepřednostní. Zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád, upravuje přednostní dluhy takto:

- a) pohledávky na výživném;
- b) pohledávky náhrady škody, které byly způsobené ublížením na zdraví poškozenému;
- c) pohledávky náhrady škody, způsobené úmyslnými trestnými činy;
- d) pohledávky daní a poplatků;
- e) náhrady přeplatků na dávkách nemocenského pojištění, důchodového pojištění či úrazového pojištění;
- f) pohledávky pojistného na sociální zabezpečení, příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a pohledávky pojistného na veřejné zdravotní pojištění;
- g) příspěvek, který je spojen s úhradami na potřeby dítěte svěřeného do pěstounské péče;
- h) náhrady přeplatků na podpoře v nezaměstnanosti a podpoře při rekvalifikaci;
- i) náhrady přeplatků na dávkách státní sociální podpory;

³⁶ Srov. MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. *Finanční gramotnost aneb proč se finančně vzdělávat?* [online]. Praha: MFČR, 2019 [cit 2020-11-26] Dostupné na www.financnigramotnost.mfcr.cz/cs/uvery/zakladni-informace.

³⁷ Srov. Tamtéž.

³⁸ Srov. HRDINKOVÁ, T.; MATI, P. *Metodika dluhového poradenství*, 2013, s. 10.

- j) pohledávky regresní náhrady podle zákona o nemocenském pojištění;
- k) náhrady mzdy, platu či odměny a sníženého platu či snížené odměny.³⁹

V případě nepřednostních dluhů se jedná o všechny ostatní dluhy např. neplacené poplatky, dluhy za půjčky od banky, spotřebitelské půjčky, úvěry apod.⁴⁰

3.1.5 Exekuce

Exekuce představuje řízení, jehož obsahem je donucovací pravomoc v případě, že nebyl splněn úřední nebo soudní příkaz.⁴¹

3.2 Zadluženost a předluženost

Jak jsem již nastínila v samotném úvodu této kapitoly, zadlužení a předlužení není totéž. V okamžiku, kdy si člověk vypůjčí peníze, vzniká dluh a dlužník je takzvaně zadlužen. Jistá míra zadlužení je běžnou záležitostí, ale jen do doby, kdy jsou dluhy pod kontrolou. Předlužení nastává v případě, kdy dluhy přesahují hodnotu majetku dlužníka. I kdyby se pokusil prodat veškerý svůj majetek, ani v takovém případě by se mu dluhy nepovedly splatit. Předlužení jedinci mají obvykle dluhy u více věřitelů a jsou ohroženi exekucí.⁴²

3.2.1 Příčiny zadlužení a předlužení

Příčiny zadlužení jsou různé. Velký význam v zadlužování má vliv reklamy a přílišná dostupnost zboží. Konzumní způsob života společnosti představuje další důvod zadlužování, na jedince je vyvíjen tlak, aby měl peníze a majetek, protože to představuje úspěšný život.⁴³ Ředitel poradny při finanční tísní David Šmejkal uvádí mezi další nejčastější příčiny zadlužení – platební neschopnost starých závazků z podnikání, rozvod, nemoc či úraz, úvěr pro třetí osobu nebo jakékoliv závazky rodinného příslušníka či blízké osoby a taktéž příčinou může být nástup na mateřskou dovolenou.⁴⁴ Mezi další

³⁹ Srov. Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, ve znění platném k 17. 12. 1963.

⁴⁰ Srov. HRDINKOVÁ, T.; MATI, P. *Metodika dluhového poradenství*, 2013, s. 10.

⁴¹ Srov. FIALOVÁ, H.; FIALA, J. *Malý ekonomický slovník s výkladem pojmů v češtině a angličtině*, 2006, s. 60.

⁴² Srov. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Metodika řešení předluženosti nejchudších obyvatel*. [online]. Praha, 2015 [cit. 2020-11-28] Dostupné na: www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Methodika_reseni_predluzenosti_nejchudsich_obyvatel.pdf/ead7cd34-787d-3ffe-b75f-c5eb1f087f00.

⁴³ Srov. KOPŘIOVÁ, J. Dluhové nesnáze klientů občanských poraden nelze přičítat současné ekonomické krizi. *Sociální práce/ Sociálna práca*, 2009, č. 2, s. 22.

⁴⁴ Srov. KOPŘIOVÁ, J. Žít zcela bez dluhů se jistě dá i v dnešní moderní společnosti, tvrdí ředitel poradny. *Sociální práce/ Sociálna práca*, 2009, č. 2, s. 14-16.

příčiny je možné zařadit ztrátu zaměstnání, přecenění vlastních sil, úmrtí blízké osoby, předčasný odchod do důchodu, neplánovaný příchod dítěte nebo nevhodné plánování rodinného rozpočtu.⁴⁵

Velmi špatná situace nastává, pokud si spotřebitel sjednává další úvěr jen proto, aby měl finance na splacení úvěru již z dřívější doby. Nejedná se o promyšlené řešení, protože peníze se z nového úvěru brzy vyčerpají, přičemž splátky zůstávají, a to jak z úvěru původního, tak nového. Řešení této situace je v mnoha případech takové, že spotřebitel si pořizuje další úvěr a takto pokračuje stále dál. Tím vzniká dluhová spirála a dlužníkovi hrozí předlužení.⁴⁶

Dluhy a problémy s nimi spojené mohou v některých případech vzniknout velmi nenápadně. V porovnání s jinými dluhy (např. nesplacení úvěru) se může neuhrazená pokuta za nelegální jízdu v městské hromadné dopravě zdát jako poněkud banální, avšak i v takovém případě má věřitel právo získat dlužnou částku zpět prostřednictvím srážek ze mzdy. Jestliže by se jednalo o jedince či rodinu s nízkými příjmy, může i tato situace představovat problém. Nemusí být dostatek financí na hrazení dalších závazků (nájmu, elektřiny, vody, plynu) a následně tak může vzniknout riziko dalšího dluhu.⁴⁷

Metodika řešení předluženosti rozděluje příčiny na individuální, tržní a legislativní.

- **Individuální** – řada lidí podléhá manipulativním nabídkám úvěrových společností z důvodu své naivity, bez orientace v základních pojmech v oblasti finanční gramotnosti. Spotřebitelé nevyhodnotí své možnosti dobře a při rozhodování neuvažují v dlouhodobém měřítku, neuvědomují si, že se v jejich životě může přihodit nenadálá životní událost (ztráta zaměstnání, nemoc atd.), která zkomplikuje proces splácení. Někteří spotřebitelé nereagují na takovou událost včas a jejich postoj je spíše pasivní. Jestliže je posléze spotřebitel vystaven nekalým tržním praktikám a uvědomuje si, o co se jedná, tak se již neumí účinně bránit. To také souvisí s nízkou znalostí vlastních práv.
- **Tržní** – v oblasti poskytování a zprostředkování úvěrů má registrovanou živnost nespočet podnikatelských subjektů. Těch etablovaných transparentních

⁴⁵ Srov. DREXLEROVÁ, B. Problematika zadlženosti rodin v Slovenskej republike s detailnejším pohľadom na región východného a západného Slovenska. *Sociálna práca/Sociálna práca*, 2009, č. 2, s. 131.

⁴⁶ Srov. KOPŘIOVÁ, J. Žít zcela bez dluhů se jistě dá i v dnešní moderní společnosti, tvrdí ředitel poradny. *Sociálna práca/Sociálna práca*, 2009, č. 2, s. 14-16.

⁴⁷ Srov. SYROVÁTKOVÁ, Š.; MACHALÍČEK, J.; CHRISTOVÁ, J. *Dluhová problematika*, 2008, s. 57-58.

nebankovních společností je pouhé minimum, zbylou většinu lze označit za rizikovou kvůli neprůhlednosti a nepostižitelnosti.

- **Legislativní** – příčina legislativní spočívá v tom, že spory, které vznikly na základě spotřebitelských smluvních vztahů, je možné řešit mimo oficiální soudní strukturu. Ve smlouvě se spotřebitel zaváže vzdát se práva na projednání sporu před nezávislým soudem ve prospěch rozhodčího řízení. Pohledávky a jejich oprávnění se tak dostává do rukou soukromého podnikání.⁴⁸ „*Do exekuce se proto dostává množství pohledávek pocházejících ze smluv, kterým se nikdy nemělo dostat formálního posvěcení.*“⁴⁹

3.3 Osoba dlužníka

V případě, že se člověk zadluží, ale celému procesu předcházelo dlouhodobé rozmýšlení, zda dluh zvládne splácet i do budoucna a uvědomuje si, že mohou nastat komplikace, takové chování lze považovat za zcela správné a zodpovědné. Takovou skupinu osob Sutton v knize *Jak se zbavit dluhů* pojmenovává jako **vítěze**. Ti totiž vědí, jak banky fungují a na čem vydělávají.⁵⁰

Na druhou stranu se dlužníky také mohou stát osoby, které žijí konzumním stylem života či sociálně, ekonomicky nebo vzdělanostně slabší jedinci. V dalších případech to mohou být ti, kteří zcela nedomyšlejí důsledky svého jednání, jednají impulsivně, rozhodují se zkratkovitě. Problém se zadlužením mohou mít také ti, kteří velkou část svého života prožili v minulém režimu a jsou zvyklí, že se o ně stát téměř vždy postaral. V neposlední řadě to mohou být také jedinci, kteří se nenaučili být samostatní a nepřevzali zodpovědnost za svůj život. Rovněž problémy s dluhy mohou mít lidé s různými závislostmi, patologičtí hráči, závislí na alkoholu nebo drogách, lidé s různým druhem onemocnění např. s poruchou osobnosti (psychopatologická porucha osobnosti), lidé s duševním onemocněním (maniodepresivita) apod.⁵¹

⁴⁸ Srov. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Metodika řešení předluženosti nejchudších obyvatel.* [online]. Praha: MPSV, 2015 [cit. 2020-11-24]. Dostupné na www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Methodika_reseni_predluzenosti_nejchudsich_obyvatel.pdf/ead7cd34-787d-3ffe-b75f-c5eb1f087f00.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Srov. SUTTON, G. *Jak se zbavit dluhů: místo dluhů získejte dobrý kredit*, 2010, s. 24.

⁵¹ Srov. BAJER, P. SPES pomáhá zadluženým domácnostem a nabízí finanční poradenství. *Sociální práce/ Sociálna práca*, 2009, č. 2, s. 8.

Sutton obecně rozeznává čtyři osobnostní typy dlužníků. Skupinu **vítězů** jsem uvedla již výše, níže uvedu zbylé tři skupiny, ve kterých lze spatřit podobnost v chování některých lidí, které jsem uvedla v předešlém odstavci. Autorovo dělení je následující:

- **Snílci** – tuto skupinu dlužníků autor popisuje jako úvěrové optimisty. Snílci jsou šťastné povahy, které mají za to, že si zaslouží žít v blahobytu a své závazky budou splácet snadno. Věří v lepší zítřky, které přinášejí lepší práci, vyšší plat a jejich finanční záležitosti tím budou vyřešené. Avšak realita bývá úplně jiná.;
- **Marnotratníci** – ti prostřednictvím peněz uvolňují napětí, stres. Koupě věci jim způsobuje lepší pocit, zaplní se pocit prázdnoty. Utrácení peněz představuje únik před negativními vlivy, přičemž se jedná pouze o krátkodobé spotřební uspokojení a dlouhý proces zadlužení.;
- **Požitkáři** – tato skupina lidí prosazuje okamžité uspokojení potřeb, prostřednictvím koupě nějakého předmětu.⁵²

Je poměrně vžitý předsudek, že dlužníky jsou pouze jen lidé nezodpovědní, lidé či rodiny s nízkými příjmy, nezaměstnaní nebo nevzdělaní lidé. I vysokoškolsky vzdělaní, kteří se považují za finančně gramotné a do určité míry se jim přiřazuje odpovědné finanční rozhodování, se dostávají do dluhové pasti.⁵³ Jsou také situace, kdy za dluh jedinec skutečně nemůže, protože jej do této situace přivedl někdo jiný. Příkladem může být dluh, který způsobí jeden z manželů, aniž by o této skutečnosti, ten druhý věděl. Jestliže dluh vznikl za doby trvání manželství, věřitel má právo požadovat splnění pohledávky po kterémkoli z manželů, a to i po rozvodu.⁵⁴ Dalším problémem je nekalý trh s půjčkami a byznys s dluhy.

Nutné je také uvést skupiny osob, pro které může být zadlužení, ale především předlužení zvláště ohrožující:

- lidé žijící v sociálně vyloučených lokalitách;
- dlouhodobě nezaměstnaní;
- samoživitelé, rodiny s nízkými příjmy, rodiny s více dětmi;

⁵² Srov. SUTTON, G. *Jak se zbavit dluhů: místo dluhů získáte dobrý kredit*, 2010, s. 19-24.

⁵³ Srov. SZÉNÁSSY, E.; KŇAPOVÁ, K.; DVOŘÁKOVÁ, T. *Jak zůstat člověkem v síti dluhů. Kvalitativní výzkum*, 2017, s. 8.

⁵⁴ Srov. SYROVÁTKOVÁ, Š.; MACHALÍČEK, J.; CHRISTOVÁ, J. *Dluhová problematika*, 2008, s. 49-50, 59-61.

- osoby s handicapem, absolventi, osoby předčasně opouštějící vzdělávací systém, starší lidé;
- migranti, příslušníci etnických menšin;
- lidé propuštění z výkonu trestu.⁵⁵

3.4 Trh s půjčkami

Vzhledem k novému Zákonu č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, se banky zaměřují na klienty, kteří mají dobrou pověst (jsou bonitní), důkladně prověřují klientovu schopnost splácet úvěr. Vyžadují stabilní příjem klienta a za poměrně přísných podmínek poskytnou cenově výhodný finanční produkt. Banky mají zisk na základě úroku, který si účtují za to, že poskytnou úvěr. Banky se odlišují tím, jakou míru rizika jsou ochotny nést při poskytování úvěrů. Riziko, které podstupují se odráží v ceně nabízených produktů a platí, že čím je klient rizikovější (jeho bonita nižší), tím roste i cena úvěru.⁵⁶

Nebankovní společnosti bojují o klienty, kteří neuspěli u bank. Velmi nebezpečné jsou takové nebankovní společnosti, které poskytují úvěry klientům s nízkou bonitou a schopností splácet, a to nejen za vyšší cenu, ale také si účtují vysoké sankce a neúměrné postižení majetku (např. zástava nemovitosti). Jejich hlavním cílem je vydělat na sankcích a zástavě majetku, kterých se budou moci dožadovat, jestliže klient nezaplatí. Pro tyto společnosti je tedy typické, že se nezaměřují na klienty, kteří budou schopni pravidelně splácet, nýbrž právě ty, u kterých je vysoká pravděpodobnost, že splácet nebudou.⁵⁷ Tyto společnosti představují, co se zadlužování a předlužení týče poměrně závažný problém.

⁵⁵ Srov. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. [online]. Praha: MPSV, 2010 [cit. 2020-11-26] Dostupné na www.ey2010.mpsv.cz/otazky-odpovedi/otazka_9.

⁵⁶ Srov. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Metodika řešení předluženosti nejchudších obyvatel*. [online]. Praha: MPSV, 2015 [cit. 2020-11-24] Dostupné na www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Metodika_reseni_predluzenosti_nejchudsich_obyvatel.pdf/ead7cd34-787d-3ffe-b75f-c5eb1f087f00.

⁵⁷ Srov. Tamtéž.

4 Důsledky zadlužení a předlužení

Kapitola, která pojednává o důsledcích zadlužených či předlužených lidí je rozdělena do dvou podkapitol (ekonomicko-sociální a psychosomatické důsledky). Je potřeba na důsledky pohlížet jako celek, protože se vzájemně prolínají. Cílem této kapitoly není popsat veškeré důsledky, ale uvést na základě prostudované literatury nejčastější důsledky, se kterými se lidé s dluhy potýkají.

4.1 Ekonomicko-sociální důsledky

Jestliže dlužník neplatí své dluhy, dopad na jeho život v menším nebo větším rozsahu, to má téměř vždy. Dluh vzniklý na nájemném za jeden kalendářní měsíc je sice komplikací, ale řešitelnou, kdy je možné tuto situaci řešit půjčkou od rodiny nebo přátel. Neuhrazení více splátek představuje větší problém a rovněž i dopady jsou většího charakteru. Situaci lze ještě řešit s věřitelem, který může přistoupit na dohodu o posunutí splatnosti nebo na splátkový kalendář, který bere v potaz dlužníkovu situaci a jeho možnosti. V případě, že dlužník nekomunikuje s věřitelem a nadále dluhy nesplácí, pak věřitel bude vymáhat své pohledávky soudní cestou nebo mimosoudní. Dluh je zvyšován o úroky z prodlení nebo o soudní poplatky a v případě nařízení výkonu rozhodnutí i o poplatky, které jsou spojené s provedením exekuce.⁵⁸

Dluhy znamenají pokles životní úrovně dlužníka nebo celé domácnosti. Část příjmu je věnována splátkám, ze zbylých peněz je potřeba uhradit nezbytné poplatky, ale již nemohou provádět nákupy v takové kvalitě a kvantitě, na kterou byli doposud zvyklí. Peníze mohou představovat svobodu, dluhy okrádají člověka o svobodu. S dluhy se nedá uvažovat o dovolené nebo o nákupu nadstandartního zboží, ale také mohou omezovat velmi osobní oblasti života, jako je kupříkladu založení vlastní rodiny.⁵⁹

Příjem rodiny ovlivňuje kvalitu zabezpečování každodenních potřeb. Nevýhodná ekonomická situace se dotýká zpravidla i dětí. V tom lepším případě je situace omezuje jen lehce, v horších případech rodiče nemají dostatek peněz na úhradu obědů ve školní jídelně nebo nemohou dítěti platit volnočasové aktivity v podobě kroužků, čímž jsou omezeni v realizaci mimoškolního duševního, kulturního a sportovního rozvoje. Jsou také

⁵⁸ Srov. SYROVÁTKOVÁ, Š.; MACHALÍČEK, J.; CHRISTOVÁ, J. *Dluhová problematika*, 2008, s. 61.

⁵⁹ Srov. RUSNÁKOVÁ, J. Keď ti život riadia banky. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, č. 3, s. 32-36.

scénáře, kdy rodiče nejsou schopni dětem zajistit ani základní věci jako jídlo nebo ošacení, v důsledku nesaturování potřeb dítěte v krajním případě hrozí i odebrání dítěte z rodiny.⁶⁰

Sociálním důsledkem předlužení může být i chudoba, kterou můžeme popsat jako multidimenzionální deprivaci, v níž se promítají oba rozměry chudoby, jak objektivní, tak i subjektivní. Společným znakem konceptů chudoby a deprivace je ohrožení lidí s nevyhovujícími ekonomickými podmínkami sociálním vyloučením.⁶¹ Matoušek definuje sociální vyloučení následujícím způsobem: „*Termín obvykle označuje komplexně podmíněnou nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti, respektive nedostatečný přístup ke společenským institucím zajišťujícím vzdělání, zdraví, ochranu a základní blahobyť*“.⁶² Koncept sociálního vyloučení je chápán jako život v chudobě, bez účasti na trhu práce, bez přiměřeného bydlení a dostatečného příjmu, obvykle v izolaci nebo v menší skupině, kde se nacházejí podobně deprivovaní lidé, kteří se pohybují na okraji společnosti. Další sociální důsledek, ale současně i příčinu lze spatřovat v nezaměstnanosti, která představuje zátěž pro stát, protože jedinec je závislý na pomoci státu a dávkách, které poskytuje.⁶³ Problémem je především dlouhodobá nezaměstnanost. Jestliže si člověk najde nové zaměstnání, musí měsíc počkat, než přijde výplata, ale úspory mohou být vyčerpané a zainteresovaná osoba nemá z čeho žít. Nemluvě o tom, že pokud nastoupí do nové práce, zaměstnavatel zaměstnance přihlásí do odvodového systému a tím vzniknou nepříjemnosti s exekutory. Ti v nejbližší době zablokují dotyčným účet a ten se ke svým penězům nebude moci dostat. Proto se někteří lidé uchylují k nelegální práci (práce na černo), je to možnost, jak dostat peníze rychleji a v hotovosti, díky čemuž o tyto peníze nepřijdou.⁶⁴ Bydlení může představovat komplikaci, kdy dosavadní byt či dům není dlužník schopen finančně zvládat, musí se stěhovat do menších i nevyhovujících bytů,

⁶⁰ Srov. KRUŠINSKÁ, K. Vliv předlužení rodiny na potřeby dítěte. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, č. 3, s. 11-12.

⁶¹ Srov. GOJOVÁ, A.; GOJOVÁ, V. a kol. Způsoby zvládnání chudoby a ohrožení chudobou rodinami s nezletilými dětmi. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, č. 3, s. 46.

⁶² MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, 2008, s. 205.

⁶³ Srov. Tamtéž, s. 205.

⁶⁴ Srov. RUSNÁKOVÁ, R. Ako se nedarí paní Blahovej splácať dlžoby a prečo je výhodnejšie pracovať „na čierno“. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2009, č. 2, s. 28-29.

ubytoven nebo musí kontaktovat sociální služby (azylový dům, noclehárny apod.), aby neskončil na ulici.⁶⁵

Život s dluhy může také souviset se vznikem sociálně patologického chování. Sociální patologie představuje pojem pro nezdravé, nenormální a obecně nežádoucí společenské jevy, které jsou společensky nebezpečné, negativně sankciované formy deviantního chování. Vlivem nízkých příjmů nebo nevyhovujících ekonomických podmínek může docházet k prostituci, kriminalitě, alkoholismu, zneužívání návykových látek, gamblerství atd.⁶⁶ O některých zmíněných jevech jsem se již zmínila v kapitole o příčinách zadlužení či předlužení, ale můžeme, o nichž rovněž hovořit jako o důsledcích.

Uvedla jsem již výše, že dluhy ovlivňují nejen dlužníka samotného, ale taktéž celou rodinu. V důsledku snížení životní úrovně se může rodina potýkat s problémy při naplňování své ekonomické funkce, která může posléze vést i k selhávání dalších funkcí. To se následně může odrazit ve vztazích s partnerem (rozvod) a rovněž tato situace ovlivňuje i kvalitu vztahu s dětmi.⁶⁷

4.2 Psychosomatické důsledky

Uvedla jsem již několik příkladů dopadů dluhů v životě člověka v ekonomicko-sociálních důsledcích a ty se rovněž odráží i v psychosomatice.

Život s dluhy je bezesporu náročný, protože jedinec svůj život dluhům přizpůsobuje, veškeré své činnosti plánuje podle dluhů, myslí na ně a vytvářejí starosti. Vzhledem ke zmíněným aspektům není ojedinělé, že zadlužení prožívají stres. Je-li někdo v předlužení mohou být dopady ještě dramatičtější, protože vedle stresu prožívají k tomu úzkost nebo deprese. Výjimkou nejsou pocity viny, studu, selhání nebo bezmoc. Dalším nepříjemným dopadem může být strach, který bývá spojen s tím, co bude dál, co když dlužník nebude schopen pravidelně splácet účty atd.⁶⁸ Úzkost a strach může na první pohled značit, že jde o totéž, ale mezi těmito pojmy je rozdíl. Úzkost je spjatá s pocitem

⁶⁵ Srov. RUSNÁKOVÁ, R. Ako se nedarí paní Blahovej splácať dlžoby a prečo je výhodnejšie pracovať „na čierno“. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2009, č. 2, s. 28-29.

⁶⁶ Srov. KAJANOVÁ, A.; URBAN, D. Sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách se zaměřením na prevenci sociálních patologií v praxi – České Budějovice. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2009, č. 2, s. 57.

⁶⁷ Srov. KOHÚTOVÁ, K. Kvalita života nezamestnaných mladých lidí. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, č. 3, s. 107.

⁶⁸ Srov. SUTTON, G. *Jak se zbavit dluhů: místo dluhů získajte dobrý kredit*, 2010, s. 25.

hrozby a nemá konkrétní zdroj. Úzkost znamená pocit nejistoty. Strach je zaměřen na obavu z něčeho konkrétního.⁶⁹

Stres, je v literatuře uváděn jako psychický důsledek nejčastěji. Dlouhodobý stres má velký vliv i na zdraví člověka, protože ve snaze dojít ke zmírnění stresu si někteří lidé nechávají předepisovat prášky na uklidnění nebo léky zneužívají. Jiní zmírňují stres pitím alkoholu nebo drogami, které mají negativní vliv na zdraví.⁷⁰

Dlouhodobé působení stresu, aniž by následovalo období, kdy se jedinec zotaví z psychické zátěže, je vnímáno ve vztahu ke zdraví jako významný potenciální rizikový faktor. Nejčastějšími důsledky stresu jsou zažívací problémy, změny hodnot krevního tlaku, rozvoj ischemické srdeční choroby, astma, migréna a stres má rovněž vliv na imunitní systém.⁷¹

Možným důsledkem je i frustrace, ke které dochází tehdy, kdy se člověk dostane do situace, jenž je z jeho pohledu neřešitelná nebo z ní nenalézá žádné východisko. Frustrace vyvolává zejména negativní emoce jakožto zklamání, pocit neúspěchu a napětí. Důležité je upozornit na rozdíl mezi frustrující a problémovou situací. Největší rozdíl je pozorován v tom, že při problémové situaci jedinec hledá řešení, protože situace je ještě otevřená, u frustrující situace je jedinec přesvědčen, že řešení neexistuje.⁷²

Význam socioekonomického statusu je rovněž důležitý, co se vlivu na zdraví týče. Socioekonomický status vyjadřuje postavení jedince (nebo domácnosti) v sociální stratifikaci. Sociální stratifikace je tvořena ze dvou částí: třídy a statusu. Třída představuje materiální zajištění jedince a status vyjadřuje rozdíly v životním stylu, postojích, názorech nebo znalostech. Výzkum, který se zabýval vztahem mezi socioekonomickým statutem a zdravím mimo jiné popisoval, že socioekonomický status je významným nárázníkem vůči stresu. Výskyt chronického stresu se liší vzhledem k tomu, v jaké sociální třídě se člověk nachází. Potvrdilo se, že chronický stres se vyskytuje častěji v nižších sociálních třídách (důvodem stresu může být chudoba). V životě člověka je řada aspektů, které ovlivňují postavení v sociální stratifikaci (prostředí ve kterém se narodil a vyrůstal, výživa, výchova, v jakém prostředí bydlí nyní, vzdělání, zaměstnání, zda žije v dostatku atd.). Skupiny, které jsou postavené níže v socioekonomickém žebříčku žijí

⁶⁹ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, 2013, s. 566.

⁷⁰ Srov. SUTTON, G. *Jak se zbavit dluhů: místo dluhů získáte dobrý kredit*, 2010, s. 26.

⁷¹ Srov. KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*, 2005, s. 125-126.

⁷² Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, 2013, s. 89-90.

v podmínkách méně příznivých a častěji se podílejí na rizikovém chování, na rozdíl od skupin s vyšším postavením. Do faktorů majících vliv na zdraví člověka řadíme výživové návyky, pohyb, kouření, alkohol či jiné závislosti, rovněž vliv na zdraví mají pravidelné prohlídky u lékaře (tzv. behaviorální faktory). Za další faktory autor označuje úroveň bydlení, kvalita stravování, charakter a podmínky pracovní činnosti, dostupnost zdravotní péče (tzv. materiální faktory). Lidé s nižším socioekonomickým statusem jsou častěji vystaveni stresogenním podmínkám nebo jsou pro zvládání takových situací hůře vybaveni. Psychosociální stres má negativní vliv na tělesnou zdatnost, jenž vede k vyšší náchylnosti k nemocím. Problémem je také to, že tito lidé nemají nebo nemusejí mít dostupnou zdravotní službu.⁷³

⁷³ Srov. KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*, 2005, s. 171-174 a 181-188.

5 Způsob pomoci zadluženým nebo předluženým lidem

Řešení problému vysoké zadluženosti, potažmo předluženosti je poměrně obsáhlé téma. Spočívá v první řadě v preventivním působení na populaci a v nejlepším možném případě se do tohoto nepříznivého stavu vůbec nedostat. Příkladem preventivní podpory je vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti, které by mělo být součástí vzdělávacího systému. Avšak již zde narážíme na překážku, protože musíme počítat i s jedinci těžko vzdělavatelnými, na které tato prevence nebude mít požadovaný efekt. Řešení problematiky předluženosti by tak mělo spočívat v kombinaci preventivních nástrojů a efektivní regulace. Osvědčeným preventivním nástrojem je např. odborné sociální poradenství,⁷⁴ kterým se budu zabývat v následujících řádcích. V této kapitole rovněž zmíním insolvenční a způsoby řešení úpadku jako pomoc zejména předluženým lidem.

5.1 Odborné sociální poradenství

Poradenství představuje preventivní nástroj v pomoci předluženým lidem, kromě této funkce, má funkci rovněž nápravnou. V takovém případě sociální pracovník svému klientovi pomáhá řešit již nastalou situaci.⁷⁵

V poradenství je klíčovým prvkem komunikace, jejíž kvalita má vliv na celý poradenský proces. Komunikace by měla být založena na důvěře, rovnocennosti, porozumění a vzájemném respektování. Naslouchání tu představuje předpoklad empatie neboli vcítění se do klientovi situace, jeho pocitů a prožívání, aby mohl sociální pracovník situaci klienta co nejlépe pochopit.⁷⁶ S tímto úzce souvisí Rogersovský přístup orientovaný na klienta, který je charakteristický tím, že klade důraz na empatii, přátelství, aktivní naslouchání, kongruenci neboli autenticitu a bezpodmínečné přijetí klienta takového, jaký je s jeho pozitivními, ale současně i negativními vlastnostmi. Sociální pracovník zaujímá nedirektivní a nehodnotící přístup vůči klientovi.⁷⁷

Občanské poradny poskytující odborné sociální poradenství taktéž v oblasti dluhové problematiky, disponují zaměstnanci vyškolenými v problematice insolvenčního zákona, zákona o exekutorech, exekučním řádu, majetkoprávní problematiky atd. Dluhová poradci

⁷⁴ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*, 2013, s. 337.

⁷⁵ Srov. MICHALÍK, J. a kol. *Poradenství uživatelům sociálních služeb*, 2008, s. 20.

⁷⁶ Srov. NOVOSAD, L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*, 2009, s. 125.

⁷⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, 2012, s. 203.

pomáhají předluženým klientům s identifikací jejich dluhů, analýzou právních situací nebo s nastavením osobního či rodinného rozpočtu. Současně poradci pomáhají klientovi při komunikaci s věřiteli, exekutory nebo institucemi, ale předpokládá se i klientova aktivní spolupráce. Při práci s dlužníky je podstatné pracovat s motivací zadluženého. Zadlužený klient se současně potýká i se souvisejícími problémy (např. rodinné vztahy, bydlení, sociální dávky atd.) i na tyto problémy musí sociální pracovník brát zřetel.⁷⁸

5.2 Insolvence

Insolvence představuje účinnou pomoc lidem, kteří se potýkají s vysokou zadlužeností nebo se ocitají v dluhové pasti. Bez této možnosti by se někteří dlužníci nikdy nebyli schopni z dluhů vlastními silami dostat. Lidé si mohou nechat s dluhy poradit v advokátních kancelářích, kde jim může být poskytnuta za finanční poplatek pomoc včetně sepsání insolvenčního návrhu. Avšak mnoho zadlužených má problém zaplatit za tuto službu. Vhodnější možností tak jsou již zmíněné poradny. Poradci zdarma pomáhají klientům řešit jejich dluhy a spolupracují s nimi na podání insolvenčního návrhu atd.

Insolvence se řídí Zákonem č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Jedná se o druh soudního řízení, jehož obsahem je vypořádávání se s dluhy (dlužníkův úpadek nebo hrozící úpadek) takovým způsobem, aby docházelo k co největšímu a poměrnému uspokojení veškerých dlužníkových věřitelů. Insolvence nabízí možnost oddlužení předlužených osob, díky němuž pomáhá dlužníkům vypořádat se s dluhy a věřitelům pomáhá tím, že alespoň část jejich pohledávek bude uhrazena.⁷⁹

O platební neschopnosti hovoříme, když dlužník zastavil platby svých peněžitých závazků, neplní je déle jak tři měsíce po splatnosti nebo když nelze dosáhnout uspokojení pohledávek výkonem rozhodnutí nebo exekucí. Hrozící úpadek vyjadřuje odůvodněný předpoklad, že dlužník nebude schopen své závazky řádně a v čas plnit. V úpadku je dlužník tehdy, má-li více věřitelů a závazky s lhůtou déle jak třicet dnů po splatnosti a není schopen tyto peněžní závazky plnit. Úpadkem se rovněž rozumí předlužení.⁸⁰

⁷⁸ Srov. BAJER, P. Občanské poradny chtějí poskytovat komplexní a vysoce odborné dluhové poradenství. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2009, č. 2, s. 5-6.

⁷⁹ Srov. ČÍŽEK, O. *Insolvenční návrh* [online]. Praha: SKY Media Business group, 2021 [cit. 2020-12-18]. Dostupné na [www.https://www.insolvenčni-navrhy.cz/](https://www.insolvenčni-navrhy.cz/).

⁸⁰ Srov. Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení, ve znění pozdějších předpisů, ve znění platném k 9. 5. 2006.

Insolvenční řízení začíná podáním insolvenčního návrhu, který může být podán dlužníkem i věřitelem. Insolvenční návrh disponuje označením navrhovatele a dlužníka, musí v něm být uvedeny skutečnosti, které jasně vypovídají o tom, že dlužník se nachází v úpadku nebo hrozícím úpadku. Jestliže návrh podává dlužník, musí k němu připojit seznam majetku, pohledávek, jejich výši a seznam věřitelů.⁸¹

5.2.1 Způsoby řešení úpadku

V insolvenčním řízení je úpadek možné řešit konkursem, reorganizací, oddlužením a zvláštními způsoby řešení úpadku, které stanovuje zákon pro určité subjekty nebo pro určité druhy případů.

V případě **konkursu** je úpadek řešen zpeněžením majetkové podstaty dlužníka a tím jsou uspokojeny pohledávky věřitelů. Avšak pokud nejsou tímto způsobem uspokojené veškeré pohledávky, tak nezanikají, nýbrž věřitelé dále mohou své pohledávky vymáhat (např. prostřednictvím exekuce).⁸²

Reorganizace řeší úpadek či hrozící úpadek tehdy, je-li dlužník podnikatelem a dotýká se jeho podniku. Při reorganizaci dochází k instalaci ozdravných opatření dlužníkovu podniku, přičemž je zachován provoz podniku. Pohledávky věřitelů jsou zpravidla uspokojovány postupně.⁸³

Oddlužení (též osobní bankrot) může být provedeno plněním splátkového kalendáře se zpeněžením majetkové podstaty nebo zpeněžením majetkové podstaty. Návrh na oddlužení může podat pouze dlužník současně s insolvenčním návrhem.⁸⁴ Při řešení úpadku zpeněžením majetkové podstaty dochází k prodeji dlužníkovu majetku, načež jsou uspokojováni věřitelé. Rozdíl od konkursu spočívá v tom, že v případě, že by po skončení oddlužení nebyly uhrazeny veškeré pohledávky, tak je možné dlužníka od placení osvobodit. Je-li úpadek řešen formou splátkového kalendáře, dlužník bude povinen splácet své dluhy po dobu pěti let a jestliže splatí alespoň minimální procento svých závazků, bude mu po uplynutí pěti let zbylá část dluhu odpuštěna.⁸⁵

⁸¹ Srov. Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení, ve znění pozdějších předpisů, ve znění platném k 9. 5. 2006.

⁸² Srov. Tamtéž.

⁸³ Srov. Tamtéž.

⁸⁴ Srov. Tamtéž.

⁸⁵ Srov. ČÍŽEK, O. *Jak insolvence probíhá?* [online]. Praha: SKY Media Business group, 2021 [cit. 2020-12-18]. Dostupné na www.insolvencni-navrhy.cz/jak-insolvence-probiha.html.

6 Výzkum

6.1 Cíl výzkumu

Cíl uskutečněného výzkumu je zaměřen na charakteristiku životní situace zadlužených či předlužených lidí, kteří jsou klienty poradny, poskytující sociálně odborné poradenství. Na základě výše zmíněného cíle výzkumu jsem formulovala výzkumnou otázku následovně: „*Jaký vliv má zadlužení nebo předlužení a následné řešení úpadku na životní situaci jedince?*“

Výzkum sleduje tři oblasti. První oblast se zabývá příčinami zadlužení, jaká událost předcházela zadlužení a jaký vliv měla na životní situaci. Druhá oblast zjišťuje důsledky a dopady zadlužení nebo předlužení na životní situaci jedince. Zaměřovala jsem se primárně na důsledky ekonomicko-sociální a psychosomatické. Poslední oblast popisuje, jakým způsobem byl úpadek osob řešen a jak řešení ovlivnilo životní situaci dlužníka.

6.2 Metody výzkumu

Pro potřeby své bakalářské práce a zaměření výzkumu jsem zvolila metodu kvalitativního výzkumu. Bezvýhradní předností kvalitativního výzkumu je detailní popis případů, který jde co nejvíce do hloubky studovaného problému nebo jevu. Výzkumník tedy nezůstává na povrchu toho, co zkoumá, ale dochází k podrobné komparaci případů, při níž sleduje vývoj a příslušné procesy. Kvalitativní výzkum umožňuje sledovat kontext, lokální situaci a podmínky, které ovlivňují či působí na zkoumaný případ. Tato výzkumná strategie umožňuje konkrétně vysvětlit, z jakého důvodu se daný jev objevil.⁸⁶ Výše uvedené důvody mě vedly k využití metody kvalitativního výzkumu. Zkoumání zadluženosti nebo předluženosti a dalších souvislostí, bylo nutné zmapovat do hloubky a z více úhlů pohledu, a to mi kvalitativní výzkum svou povahou umožnil.

6.2.1 Sběr dat

Sběr dat ve výzkumu jsem realizovala dvěma způsoby – formou polostrukturovaného rozhovoru a zkoumáním dokumentů. Sběr dat formou **polostrukturovaného rozhovoru** jsem uskutečnila s vedoucí poradny, která poskytuje sociálně odborné poradenství a mimo jiné se zaměřuje i na zadlužené nebo předlužené osoby. Polostrukturovaný

⁸⁶ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*, 2016, s. 49.

rozhovor spočívá v tom, že si tazatel vypracuje schéma, které je pro něj závazné. Schéma představuje okruhy otázek, které posléze bude tazatel pokládat konverzačním partnerům. Pořadí otázek je možné různě zaměňovat, podle aktuálních potřeb tazatele a účastníků výzkumu. Polostrukturovaný rozhovor tazateli umožňuje doptávat se účastníka doplňujícími otázkami na vysvětlení či upřesnění odpovědi, čímž se ověřuje, zda sdělené informace byly správně pochopeny a současně je tím možné téma zpracovat do hloubky. Takto tazatel pokračuje, dokud nezíská od dotazovaného smysluplné a relevantní odpovědi do svého výzkumu.⁸⁷

Druhý způsob, který jsem využila v rámci získávání dat, bylo **zkoumání dokumentů**. Dle Miovského zkoumání dokumentů tvoří specifickou oblast uplatnění kvalitativního výzkumu. Ona zvláštnost je míněna tím, že dokumenty výzkumník nevytváří, ty existují nezávisle na jeho výzkumné činnosti. Data jsou již vytvořená a pevně daná a pro účely výzkumu je nutné je shromáždit.⁸⁸ Dokumenty mohou být jediným podkladem pro výzkum nebo mohou tvořit doplňující data k rozhovorům. Nespornou výhodou podle Hendla je okolnost, že u těchto dat nedochází ke zkreslení nebo působení různých zdrojů chyb, které mohou být patrné u rozhovorů nebo pozorování, nýbrž samotná přítomnost výzkumníka může mít vliv na chování a myšlení dotazovaných.⁸⁹ „*Subjektivita výzkumníka hraje roli při výběru dokumentů, ale ne v informacích, které jsou obsaženy v dokumentech.*“⁹⁰ V případě mého výzkumu dokumenty představují osobní složky klientů, které vedou sociální pracovníci poradny, ve které jsem rovněž realizovala výše zmíněný rozhovor s vedoucí poradny.

Kombinace rozhovoru se zkoumáním dokumentů byla zvolena vzhledem k epidemiologické situaci, která nedovolovala uskutečnění rozhovorů s klienty poradny. Dále bylo důvodem, že jeden nebo druhý způsob by byl sám o sobě nedostačující. Analýza dokumentů jako metoda sběru dat, byla v neposlední řadě zvolena proto, aby účastníci výzkumu nebyli ohroženi sekundární viktimizací, kdyby s nimi byl proveden rozhovor. K sekundární viktimizaci (nebo druhotnému poškozování) dochází v okamžiku, kdy je oběti po spáchání trestného činu způsobena další újma (např. nevhodná medializace, bulvární tisk, ve kterém jsou uvedeny podrobnosti).⁹¹ V tomto

⁸⁷ Srov. MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*, 2006, s. 159-160.

⁸⁸ Srov. Tamtéž, s. 189.

⁸⁹ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*, 2016, s. 134 a 208.

⁹⁰ Tamtéž, s. 134.

⁹¹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*, 2013, s. 357-358.

případě by pro účastníky výzkumu mohlo být stresující a nepříjemné znovu vzpomínat na dobu, kdy prožívali těžké období s dluhy.

Rozhovor a zkoumání dokumentů bylo uskutečněno v poradně z důvodu klidného prostředí v období od 11. ledna do 29. ledna 2021. Zkoumaných spisových složek klientů bylo 20. Rozhovor a výpisky z osobních spisů klientů jsou dostupné v archivu autorky.

6.2.2 Výběr výzkumného souboru

Výzkumný soubor v mé práci představují zadlužení lidé a současně jsem do výzkumu zahrnula i rozhovor se sociálním pracovníkem, který se zadluženými lidmi pracuje. Při výběru výzkumného souboru jsem tak zvolila záměrný (účelový) výběr. Metoda záměrného výběru spočívá v cíleném vyhledávání účastníků podle jejich určitých vlastností. Předpokladem výběru je tedy určitá vlastnost, která v případě mého výzkumu představuje zadlužené a předlužené osoby. Na základě definovaných kritérií výzkumník cíleně vyhledává takové jedince, kteří těmito kritérii disponují. Jelikož se výzkum odehrával v poradně, která poskytuje sociální poradenství, výběr výzkumného vzorku byl konkrétně proveden záměrným (účelovým) výběrem přes instituce.⁹²

6.2.3 Techniky analýzy

Rozhovor byl zaznamenán na nahrávací zařízení a následně byl převeden do písemné podoby pomocí selektivní transkripce, při níž je možné informace nedůležité pro výzkum vypustit. Pro zkoumání dokumentů jsem předem vytvořila schéma, které mi umožnilo třídit a uspořádat data. Získaná data jsem jednotlivě z rozhovoru a dokumentů holisticky převyprávěla a rozhovor jsem doplnila o přímou řeč. Následně jsem mezi sebou data porovnávala.

6.3 Etické dimenze výzkumu

Etika výzkumu je nedílnou součástí téměř každé práce tohoto charakteru. Švaříček a Šeďová popisují několik zásad, ale tou nejdůležitější je důvěrnost. Tato zásada zejména řeší, aby nebylo možné prostřednictvím zveřejněných dat identifikovat či dohledat účastníky výzkumu. Hlavní apel spočívá v tom, aby nedošlo k újmě některého z účastníků.⁹³ Z důvodu ochrany soukromí účastníků jsou ve výzkumu uveřejněná data

⁹² Srov. MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*, 2006, s. 135 a 138.

⁹³ Srov. ŠVAŘÍČEK, R.; ŠEĎOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, 2014, s. 43-45.

upravena tak, aby nedošlo k rozpoznání a následného spojení s konkrétním člověkem. Rovněž adresa poradny a jméno vedoucí je ponecháno v anonymitě.

Mezi další etické zásady výzkumu tito autoři zařazují poučený souhlas, zpřístupnění práce účastníkům výzkumu⁹⁴ a Hendl tento výčet doplňuje o emoční bezpečí, zatajení cílů a okolností výzkumu a reciprocitu.⁹⁵ Vedoucí poradny s rozhovorem souhlasila, z osobních spisových složek klientů mi byly předloženy ty, u kterých klienti předem projevili souhlas s využitím některých jejich dat pro účely výzkumu.

6.4 Výsledky výzkumu

6.4.1 Zkoumání dokumentů – osobních složek klientů poradny

Výzkum se týká tří oblastí a každou oblast zjišťuji různým počtem otázek.⁹⁶ **První oblast** je zaměřena na příčiny zadlužení nebo předlužení osob a obsahuje čtyři otázky.

V první otázce jsem se zaměřila na to, které důvody vedly k zadlužení nebo předlužení osob.

Z prostudovaných spisů vyplynulo, že důvody zadlužení byly různorodé. Důvody spočívaly v nákupu hodnotnější věci, nejčastěji auta nebo nemovitosti, vybavy domu nebo bytu, lidé si sjednávali úvěry na podnikání, důvodem půjčky byl i pokles finančních příjmů. Další poměrně častý důvod zadlužení byl patrný v dobré vůli některých lidí, kteří chtěli finančně pomoci své rodině nebo známým, kvůli kterým si vzali půjčku, ale ti jim posléze odmítli peníze splácet. Jako další příčinu lze uvést různé druhy závislostí, v tomto výzkumu převládaly závislosti na alkoholu nebo hracích automatech. Rovněž k zadlužování docházelo z důvodu neuhrazené pohledávky za pojištění aut nebo nezaplacení paušálu za telefon, kde tyto zprvu menší neuhrazené částky se dále navyšují o úroky a následně se již jedná o mnohem vyšší částku než na počátku.

Ve druhé otázce mě zajímalo, od koho si lidé peníze půjčovali, zda šlo o bankovní či nebankovní společnosti, rodinu nebo známé.

Nalezené odpovědi byly poměrně variabilní. Někteří si z počátku půjčili od rodiny nebo známých, ale posléze to již nestačilo, bylo nutné úvěr sjednat v bance. Někteří

⁹⁴ Srov. ŠVAŘÍČEK, R.; ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, 2014, s. 46-49.

⁹⁵ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*, 2016, s. 158.

⁹⁶ Viz Příloha I.

museli hned v počátku využít bankovních společností, ale i nebankovní společnosti, protože skrze nízký příjem nebo předchozí nesplacené úvěry by banka nevyhověla a tento způsob půjček převládal.

Ve třetí otázce jsem zjišťovala vznik dluhové spirály, zda si osoby půjčovaly peníze, aby splatily půjčku předchozí.

Z výsledků lze usoudit, že poměrně často dochází k tomu, že si lidé půjčovali peníze, aby splatili předchozí dluh, přičemž vznikl nový dluh za tuto půjčku.

Poslední otázka v této oblasti byla zaměřena na důvody, které vedly k neschopnosti splácet dluhy.

V některých případech se jednalo o zdravotní stav, který znemožňoval osobě splácení dluhů. V jiných případech bylo nezvládnuté podnikání důsledkem nesplácení dluhů. V dalších případech platební neschopnost vznikla s poklesem finančních prostředků způsobených ztrátou zaměstnání či rozpadem manželství. V jednom případě byl důvodem neplacení dluhů výkon trestu odnětí svobody.

Druhá oblast výzkumu pojednává o důsledcích či dopadech zadlužení nebo předlužení na životní situaci jedince. Jak člověka zadlužení ovlivňuje v běžném životě. V této oblasti jsem stanovila čtyři otázky, ve kterých jsem zjišťovala důsledky ekonomické, sociální, psychické a v neposlední řadě důsledky zdravotní. Odpovědi jsem opět zkoumala z osobních složek klientů poradny.

V první otázce mě zajímalo, jak zadlužení nebo předlužení jedince ovlivňuje jeho život po ekonomické stránce.

Na tuto otázku se odpovědi poměrně shodovaly. Nejčastěji se jednalo o pokles finančních příjmů, protože byla potřeba se více uskromnit, velmi často tuto situaci doprovázely exekuce a s tím související nelegální práce.

Druhá otázka byla zaměřena na to, jak zadlužení či předlužení ovlivňuje člověka po stránce sociální.

V tomto případě byly odpovědi taktéž velmi obdobné. Četně se vyskytovaly sociální důsledky jako pokles životní úrovně, chudoba, ztráta bydlení nebo stěhování, vznik závislosti (nejčastěji alkohol), zhoršující se vztahy v rodině, které v některých případech končily rozpadem rodiny, ale i nezaložení rodiny. Bylo zaznamenáno, že dluhy ovlivňují

nejen zadluženého, ale i rodinu a včetně dětí, kterým není možné platit zájmové kroužky atd.

Třetí otázkou jsem zjišťovala, jakým způsobem zadlužení nebo předlužení působí na psychiku člověka.

Z dokumentace vyplynulo, že zadluženost a předluženost sebou přináší život ve strachu, neustálém stresu z budoucnosti, s čímž se pojí bezmoc a nervové vypětí.

Čtvrtá otázka v této oblasti se zabývala působením zadluženosti nebo předluženosti na zdravotní stav jedince.

Odpověď na tuto otázku nebyla ve všech osobních složkách klientů uvedena. Avšak z některých spisů klientů bylo zjištěno, že dlouhodobý stres a nejistota se odrážela ve špatném zažívání nebo bolestech hlavy. U jednoho případu bylo zjištěno, že zadlužení a situace s tím spojená, jedinci nedovoluje řešit svůj zdravotní stav, protože na to nemá dostatek finančních prostředků a času, který musí trávit v práci, aby měl peníze na splátky svých dluhů.

Třetí a současně **poslední oblast** výzkumu se zaměřuje na insolventci, respektive jakým způsobem a zda vůbec byl úpadek těchto klientů úspěšně řešen. V této oblasti jsem stanovila jednu otázku.

Otázka, která uzavírá zkoumání dokumentů se zaměřovala na způsob řešení úpadku dlužníků.

Ze zkoumaných spisů vyplynulo, že všichni zkoumaní klienti byli fyzickými osobami, u kterých byl návrh na insolventci úspěšně podán i schválen a úpadek byl řešen formou splátkového kalendáře se zpeněžením majetkové podstaty. Všichni zkoumaní klienti tedy dosáhli oddlužení.

6.4.2 Rozhovor s vedoucí poradny

V rámci rozhovoru je koncepce výzkumu stejná. Výzkum je taktéž rozdělen na tři oblasti a každá oblast disponuje několika otázkami.⁹⁷ V **první oblasti** jsem zjišťovala, jaké události předcházely zadlužení nebo předlužení a jak tyto příčiny vnímá vedoucí poradny

⁹⁷ Viz Příloha II.

z různých úhlů pohledu. V této první oblasti jsem stanovila čtyři otázky, které níže i s popisem odpovědi uvádím.

První otázka směřovala na to, zda existují příčiny zadlužení nebo předlužení, které vedoucí poradny při své praxi překvapily.

Vedoucí poradny uvedla, že tato poměrně náročná doba koronaviru se projevila i klientelou v poradně. Nově se poradci setkali se situací, kdy za nimi přicházely ženy, kterým bylo pozdě vyplacené ošetřovné a nebyly tak schopny splácet dluhy, protože je měly po splatnosti déle jak tři měsíce. Vedoucí poradny to komentuje následovně: *„Souvisí to hlavně s tím, že v tomhle případě stát nereagoval dostatečně pružně na tuto nově vzniklou situaci a dávky, a to ošetřovné lidé dostávali s velkým zpožděním. Takže nová situace, která nastala v roce 2020 a která se odrazila právě i v tom, že za námi skoro zbytečně přicházely ženy, se kterými se sepisovalo oddlužení. Takže to pro nás bylo takové nejvíce překvapující.“* Už méně překvapující jsou situace, kdy si osoba sjedná úvěr pro někoho jiného. K této situaci se vedoucí poradny vyjadřuje takto: *„Část lidí, kteří přijdou do insolvence jsou třeba lidé nebo i staří lidé, kteří celý život neměli dluhy, ale chtěli pomoci svým dětem nebo vnoučatům, vzali si půjčky, zastavili svůj dům, dostali se do insolvence, přišli o majetek, ale tohle už bohužel překvapující není, pro mě ano, ale děje se to běžně. A spíš je to takové smutné.“*

Ve druhé otázce mě zajímalo, zda převládá zodpovědné či nezodpovědné zadlužování u lidí a popřípadě čím to je.

Co se týče této otázky, tak odpověď není jednoznačná. Mladí lidé pohlíží na zadlužování méně zodpovědně než starší, ale není tomu tak podle vedoucí poradny ve všech případech: *„U mladších lidí převládá to nezodpovědné. Začnou pracovat, mají účet u bank, banky samotné jim posílají předschválené úvěry a podobně a oni si chtějí dopřát něco, když žili u rodičů, tak to neměli. Chtějí si pořídit auto, vybavit si svou domácnost, tak tady trošku převažuje to nezodpovědné zadlužování. U té střední, starší generace se nedá úplně říct, že by to bylo nezodpovědné, ale spíš je to spojené s nějakou konkrétní životní událostí, na kterou si půjčili a neodhadli svoje možnosti anebo se stalo něco jako výpadek zaměstnání, smrt partnera, nemoc v rodině a pak neměli finanční prostředky na to, aby to platili. I když, i ta střední generace má v uvozovkách nezodpovědné chování ve smyslu, že je to nikdo v životě nenaučil, takže si napůjčují, vezmou si další půjčku ... souvisí to hodně s nižší finanční gramotností. Klasika taková*

ta dluhová spirála, kdy si vezmou půjčku, aby splatily tu předchozí a jsou to lidi, kteří mají kolem třiceti nebo čtyřiceti let. Nezodpovědné chování vedoucí poradny spatřuje i ve slabém preventivním působení nejen na mladší generaci a takové chování se odráží i v rodinách, kde si děti přebírají vzorce chování od svých rodičů a v budoucnu se taktéž zadlužují. „Ti mladí lidi sem do poradny přicházejí a mají ve svých dvaceti letech dvacet dluhů, takže to souvisí s tím, že kdyby jim někdo řekl, budete mít takovou nebo takovou mzdu, bydlení vás bude stát tolik a tolik, že by byli trošku schopni si to rozplánovat. Ale pokud už to třeba nefungovalo v té původní rodině, už se nám stává i to, že k nám chodí děti těch, se kterými jsme před pár rokama sepisovali oddlužení, děti byly malé a teďka už děti dospěly a už jsou v půjčkách, takže se to vlastně cyklí.“

Třetí otázka uzavírá první oblast výzkumu a ta se zaměřovala na osobu dlužníka a jeho včasnost řešení jeho dluhů.

V případě této otázky byla odpověď jednoznačnější než v otázce předešlé. Převládá situace, kdy lidé přicházejí spíše pozdě nežli zavčas. Je nutné podotknout, že obě varianty jsou řešitelné, avšak pozdější řešení dluhů přináší problémy, kterým by se dalo předejít. Vedoucí poradny sdělila následující: *„Asi kdybych to tak shrnula, tak 20 % lidí přijde, když by se jednalo v rámci insolvence o hrozící úpadek, že se blíží to, že jsou s finančními rezervami nebo možnostmi u konce už. Nebo třeba i v rámci širší rodiny už nemá kdo půjčovat a mají více půjček, který už nebudou v dohledné době schopni splácet. Zbýlých 80 % jsou ti, se kterými sepisujeme oddlužení a už jsou v exekuci nebo jsou kousíček od ní, takže to už je většinou pozdě. Ty dluhy jsou po splatnosti, ale obojí má řešení. Ale je to tak, že už nepřišli úplně zavčas, ty půjčky nebo dluhy už jsou zvýšeny o exekuční náklady a o další poplatky, které kdyby byly řešeny zavčas, tak by dluhy byli nižší ve finále. Takže čím dřív, tím líp.“*

Druhá oblast výzkumu se zabývala důsledky, které s sebou zadlužení nebo předlužení přináší a jak tato situace ovlivňuje životní situaci jedince. Zde jsem položila dvě otázky, které opět zjišťovaly pohled vedoucí poradny na tyto důsledky.

První otázka se zaměřovala na to, jaké důsledky vedoucí poradny vnímá jako rizikové v životě dlužníka.

Důsledků, se kterými se zadlužený potýká je celá řada, ale za nejrizikovější je považována ztráta bydlení, ztráta zaměstnání a rozpad rodiny, protože od toho se odvíjejí další problémy. *„Ztráta bydlení, ztráta zaměstnání ... na to se nakumuluje všechno ...*

rozpad rodiny. Tohle jsou takové nejvíce rizikové důsledky. Ale i naopak jsme se tu setkali s nezaložením rodiny (...) ale každopádně nejrizikovější důsledky bych viděla jako zaměstnání, bydlení, rozpad rodiny.“

Druhá otázka z této oblasti se zabývala chováním nebo postoji dlužníků k jejich situaci.

Rozdíl je vedoucí poradny vnímán mezi klienty, kteří přicházejí sami do poradny z vlastní vůle a těmi, kteří přicházejí na popud někoho jiného: *„Když přijdou k nám do poradny sami, tak už jsou jistým způsobem namotivováni tu situaci řešit. Ale setkali jsme se už i s tím, že přišla rodina, kde jeden člověk byl zadlužený, on to sám řešit nechtěl, chtěla to řešit rodina, tak tam jsme ztroskotali na tom, že ten člověk to nechce řešit.“* Lhostejný nebo bagatelizující postoj k situaci je spatřován spíše před samotným procesem řešení dluhů. *„... Oni si říkají, to já se z toho nějak dostanu ono to nějak dopadne a pak právě může přijít ta ztráta zaměstnání nebo pokles příjmů, teď s tou koronakrizí úplně a bohužel to dopadne špatně.“* Poradny, na rozdíl od advokátních kanceláří, poskytují pomoc zdarma, proto sociální pracovníci vyžadují po klientech spolupráci, která současně může sloužit jako motivace. *„... ten přístup není až tak úplně laxní, lidé si někdy myslí, že jsme spíš jako advokáti, že za ně uděláme všechno, ale je to o tom, aby si i oni část těch věcí vyřídili – třeba zvláštní plnou moc, výpisy z rejstříku trestů (...) Tak jsou třeba i případy, kdy se to lidem nelíbí a nejráději by nedělali vůbec nic, ale takových moc není. Je to pro ně i motivační v tom, že ví že do toho dali kus své práce.“*

Poslední, tedy **třetí oblast výzkumu** pojednává o insolvenční a jejím přínosu či vlivu na život zadluženého nebo předluženého člověka z pohledu vedoucí poradny. V této oblasti jsem položila tři otázky a jejich odpovědi uvádím níže.

V první otázce jsem zjišťovala názor vedoucí poradny na insolvenční a následné řešení úpadku zadluženého klienta.

Vedoucí poradny se na insolvenční, jako způsob pomoci zadluženým nebo předluženým lidem dívá velice kladně: *„... je to moc dobrá možnost pro hodně zadlužené lidi. Tím, že já už jsem v poradně fakt dlouho, tak už uběhla ta doba pěti let, už jsou ti lidé vysekaní z dluhů a jsou to lidi, se kterými jsme se zpětně setkali. Tak říkali, že by si už v životě nevzali žádnou půjčku, že jsou jakoby vyléčení tady z toho. Velká výhoda toho oddlužení je, že se teďka otevřelo daleko více lidem, než bylo možné před tím, kdy platilo to, že dlužník musí zaplatit těch 30 %. Teďka je v podstatě ta nulová varianta, že tam musí*

zaplatit minimum, protože lidi, kteří měli fakt ať už to bylo z nějakého podnikání pěti milionový půjčky a průměrný čistý příjem, kolikrát ještě nižší, tak se neměli šanci vůbec z toho nějak vlastními silami vyprostit. Často to jsou ty podnikatelský dluhy, tak bych řekla, že tady ti klienti jsou nejděčnější za tuhle možnost, ne nám, ale státu, že dovoluje možnost té insolvence (...) těch pět let je hrozně krátká doba, když jsou opravdu ty dluhy milionový, tak ten člověk by se z toho nevyhrabal do konce života.“

Druhá otázka se zabývá tím, zda je možné spatřovat rozdíl v chování klienta nebo prožívání před insolvencí a nyní, když je úpadek již v procesu řešení.

V momentě, kdy je zadluženost nebo předluženost osoby již v procesu řešení insolvence, tak v tento okamžik je možné u klienta vnímat určitě zklidnění, kdy se i míra stresu snižuje, protože se jeho situace zlepšuje a stabilizuje. „... když už jsou v tom procesu oddlužování, tak každopádně jde o zklidnění toho klienta, fakt menší nervové vypětí, menší stres (...) když člověk vstoupí do insolvence, tak nemůžou probíhat návštěvy exekutorů a zvláště matky jsou za tohle hrozně vděčné, že jejich děti nevidí, že tam přijdou cizí lidi, chovají se hrubě a olepou tam věci, že to je úplně jiná kvalita života, nám často lidi říkají, že se to nedá srovnat. Je to život s mnohem menším nervovým vypětím, než byl před tím.“

Třetí a současně poslední otázka, která uzavírá celý výzkum spočívala ve výchovném apelu insolvence.

Vedoucí poradny uvádí, že lidé se ze zkušenosti s dluhy poučili a zadlužovat se nechtějí: „Co jsem se dozvěděla zpětně od lidí, kteří si prošli insolvencí, tak opravdu tvrdí, že už si žádnou půjčku nevezmou, budou to doporučovat svým dětem, známým, že takhle opravdu ne (...) hlavně v dnešní době je to tak, že pokud člověk projde procesem oddlužení, tak nemůže dalších deset let podat nový návrh na povolení oddlužení, což se snažíme klientům říkat. To si myslím, že je taky pro ně důležitý, že se nesmí zadlužit. Avšak výchovný apel vedoucí poradny více spatřovala v letech minulých, kdy ještě platilo dřívější znění zákona o insolventci: „Větší výchovný apel pro ty klienty byl ... to ještě platilo dřívější znění toho insolvenčního zákona, tak probíhalo soudní jednání na začátku. Teďka je to založený tak, že ten člověk přijde na schůzku s insolvenčním správcem a insolvenční správce sepisuje zprávu pro oddlužení pro soud na základě kterého pak soud schválí nebo neschválí oddlužení. To si myslím, že bylo hodně výchovné.“

7 Shrnutí výsledků a diskuse

Z výzkumu vyplynulo, že příčiny zadlužení jsou poměrně variabilní. Převládají příčiny ve smyslu nákupu na úvěr nějaké dražší věci, úvěry na podnikání, ale i pokles finančních příjmů ovlivňuje jedince k tomu, aby si vypůjčil peníze nebo domluvil úvěr. Tyto zmíněné příčiny mohou souviset s přeceněním vlastních sil, kdy z počátku situace působí tak, že ji jedinec může zvládnout, ale neuvědomuje si, že v budoucnu mohou nastat problémy, které mohou splácení značně komplikovat. Z výzkumu rovněž vyplynulo, že problémy, které mohou splácení komplikovat jsou zhoršení zdravotního stavu, nezvládnuté podnikání, pokles finančních prostředků nebo ztráta zaměstnání, rozpad manželství a výkon trestu odnětí svobody. O těchto skutečnostech se rovněž zmiňují v teoretické části této práce.⁹⁸ K oblasti zadlužování se vedoucí poradny vyjádřila tak, že příčiny často souvisí s nízkou finanční gramotností⁹⁹, kdy lidé neumějí odhadnout své možnosti. K zadlužování také dochází v souvislosti s určitou životní událostí.

Nezodpovědné zadlužení lze spatřovat v tom, kdy lidé neuhradí poměrně banální pohledávku, která se následným neplacením navyšuje o úroky a výsledná částka je několikanásobně vyšší, než tomu bylo na začátku. Do poradny rovněž přicházejí lidé spíše později nežli zavčas, kdy jejich dluhy jsou dále navýšeny o exekuční a další poplatky, které vznikají zbytečně jen proto, že dluhy nejsou řešeny ihned. Nezodpovědné zadlužování vedoucí poradny vnímá více u mladších lidí, ale výjimkou není ani starší generace, i tuto situaci vedoucí poradny spojuje s nízkou finanční gramotností.

Úvěr pro třetí osobu jakožto další příčina zadlužení, se kterou se v dluhovém poradenství rovněž setkávají, avšak podle vedoucí poradny není již nijak překvapující. Naopak novou situaci v oblasti zadlužení přinesla současná koronavirová doba, kdy ženám nebylo včasné vyplaceno ošetřovné, a to vedlo k platební neschopnosti. Vzhledem k novele Zákona č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele je velmi vhodné, že banky kontrolují, zda jejich klienti, kteří žádají o úvěr jsou solventní, tedy skutečně schopni jej

⁹⁸ Viz kapitola 3.2.1 Příčiny zadlužení a předlužení.

⁹⁹ Pozn. Finanční gramotnost = „*Je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopný odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.*“, viz PETERKOVÁ, J.; JIRÁNEK, R. *Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel*, 2008, s. 37.

splácet.¹⁰⁰ Avšak banky nejsou tím hlavním problémem. Zadlužování je poměrně komplikováno nebankovními společnostmi, které se vyznačují nízkou transparentností a zejména těmi společnostmi, které se přímo zaměřují na neplaticí potenciální klienty, tedy ty s nízkou bonitou. U takových společností si lidé půjčují z toho důvodu, že u bank by neměly na úvěr nárok. Právě tyto nebankovní společnosti se nepřímo podílejí na předlužení, tedy vzniku dluhových spirál. V případě, že nastane situace, kdy si lidé půjčují na to, aby zaplatily dluh předchozí často zkoušejí nebankovní společnosti, u kterých mají šanci, že uspějí.¹⁰¹

V tomto výzkumu převládaly příčiny zadlužení individuálního charakteru, které popisují v teoretické části.¹⁰² Individuální povaha zadlužování nebo předlužení spočívá v nedostatečném promyšlení situace zadlužení i co se budoucnosti týče, nízké finanční gramotnosti a orientaci ve vlastních právech a taktéž i manipulativní praktiky úvěrových společností. Dle osobnostní typologie dlužníků autora Suttona předešlému popisu nejvíce odpovídá skupina snílků a taktéž požitkářů.¹⁰³

Co se ekonomických důsledků týče, tak z výzkumu bylo zjištěno, že jde o pokles finančních prostředků, zadlužení nebo předlužení často doprovázejí exekuce a z tohoto důvodu lidé vyhledávají nebo upřednostňují nelegální práce, ve které mohou dostávat peníze jinak než na účet, ze kterého by exekutoři okamžitě požadovanou částku strhli. Problém dle vedoucí poradny nastává, když si lidé nechávají výplatu posílat na účet jiné osoby, ta posléze může při předávání peněz dělat problémy a peníze nevyplatit.

Sociální důsledky zadlužení nebo předlužení byly zjištěny tyto: pokles životní úrovně, chudoba, ztráta bydlení nebo stěhování, vznik závislostí (nejčastěji alkohol), zhoršující se vztahy v rodině nebo mezi partnery, které končí rozpadem rodiny, ale i nezaložení rodiny tu byl zjištěn jako důsledek, který taktéž uvedla vedoucí poradny. Problémy s dluhy však negativně ovlivňují nejen samotného dlužníka, ale rovněž celou rodinu i s dětmi. Rizikově to vnímá i vedoucí poradny, že je patrné, že si děti přebírají způsoby chování svých rodičů a v budoucnu mohou mít tyto děti problémy s dluhy a již i s touto situací se setkávají.

¹⁰⁰ Pozn. Každá banka zkoumá úvěruschopnost žadatele.

¹⁰¹ Viz kapitola 3.4 Trh s půjčkami.

¹⁰² Viz kapitola 3.2.1 Příčiny zadlužení a předlužení.

¹⁰³ Viz kapitola 3.3 Osoba dlužníka.

Na psychiku jednoznačně zadlužení nebo dokonce předlužení působí velmi negativně. Dluhy jsou považované za náročnou životní situaci, kdy tedy lze usoudit, že na člověku zanechávají dlouhodobé psychické následky. Z výzkumu vyplynulo, že s dluhy se pojí stres, strach z budoucnosti, bezmoc a nervové vypětí. Pokud se člověk neustále potýká s upomínkami nebo telefonáty od věřitelů nebo již chodí do domácnosti dlužníka exekutor a popisuje věci, které se budou odnášet jistě je stresující. To, jakým způsobem na jedince zadlužení nebo předlužení působí je individuální. Někteří lidé z počátku své zadlužení bagatelizují a mají k tomu lhostejný postoj a až posléze, kdy je pro ně situace neřešitelná, vyhledají pomoc a jsou ochotni svoji problémovou situaci řešit.

To, že psychika silně ovlivňuje celkovou zdravotní stránku člověka jsem popsala již v teoretické části této práce. Z výzkumu se u jednoho případu potvrdilo, že osoba nemohla navštívit lékaře z důvodu nízkého příjmu a nedostatečného času, který musí trávit v práci, aby bylo možné splácet dluhy. Dlouhodobý stres a pocity nejistoty se u většiny dlužníků projevovaly žaludečními problémy nebo bolestmi hlavy.

Vedoucí poradny vnímá jako velmi rizikové důsledky ztrátu bydlení, zaměstnání a rozpad rodiny. Tyto problémy se nejčastěji kumulují. Z výzkumu vyplynulo, že se ztrátou zaměstnání se často pojí ztráta bydlení následovaná rozpadem rodiny. V teoretické části jsem taktéž popisovala, že na důsledky je nutné pohlížet jako na celek, protože většinou jsou propojené, vzájemně se ovlivňují apod.¹⁰⁴

Z výzkumu je patrné, že návrh na insolvenční byl úspěšně podán i schválen a úpadek byl řešen formou splátkového kalendáře se zpeněžením majetkové podstaty a klienti poradny dosáhli s pomocí sociálních pracovníků oddlužení. Vedoucí poradny ze zkušenosti s klienty hodnotí insolvenční velice kladně, protože je to způsob pomoci lidem s dluhy, zejména těm předluženým, se z této situace dostat. Dále bylo uvedeno, že již ve fázi insolvence u klienta dochází ke zklidnění a míra stresu se snižuje, protože se situace stabilizuje a zlepšuje.

Je-li insolvence řešena formou oddlužení, tak lze z výzkumu usoudit, že lidé pociťují jistou úlevu, protože člověku to přináší různé benefity. Zastavují se probíhající exekuce, tak je člověk chráněn před exekutory a věřiteli, kteří jej již nenavštěvují přímo v domácnosti, (věřitel již nemůže podat žalobu k soudu nebo vykonat exekuci), dluhy nenarůstají, snižují se měsíční platby za dluhy tím, že splácení je sloučeno do jediné

¹⁰⁴ Viz kapitola 4 Důsledky zadlužení a předlužení.

splátky, je dosaženo soudního prominutí úhrady všech nesplacených i nepříhlášených závazků a taktéž dochází k prominutí úhrady zbývajících dluhů.¹⁰⁵

V závěru diskuse uvedu odpověď na výzkumnou otázku, která vyplynula z výsledků výzkumu. Výzkumná otázka zjišťovala, jaký má zadlužení nebo předlužení a posléze řešení úpadku vliv na životní situaci jedince.

Co se příčin zadlužení nebo předlužení týče, dochází k němu v mnoha případech z důvodu nízké finanční gramotnosti, proto je v této oblasti důležitá prevence. Prevence by dle Ministerstva vnitra, odboru kriminality, měla spočívat v kvalitním a srozumitelném informování veřejnosti o nástrahách zadlužování. Finanční vzdělávání v rámci škol musí probíhat proškolenými pedagogy nebo odborníky v oboru financí. Finanční vzdělávání by však nemělo být zacíleno pouze na výuku ve školách, ale musí být dostupné široké veřejnosti, a to zejména ohroženým skupinám v oblasti zadlužování (např. sociálně vyloučení lidé, osoby po výkonu trestu, příslušníci etnických menšin nebo občané s nižším vzděláním). Důležitá je taktéž informovanost o orientaci ve smlouvách a právu, aby lidé uvažující o uzavření smlouvy o úvěru měli dostatek informací. Nástrahy nebankovních společností jsou pro málo informovaného člověka nebezpečné a následky jsou nepříjemné a dlouhodobé.¹⁰⁶ Problémem jsou však i situace, kdy z počátku jsou dluhy pod kontrolou, ale nastane nepředvídatelná událost, která komplikuje proces splácení (např. zhoršení zdravotního stavu, smrt blízkého člověka, ztráta zaměstnání apod.). Takové události jsou nepříjemné samy o sobě a mají negativní dopad na životní situaci jedince, která ještě značně graduje zmíněnými komplikacemi s dluhy.

Z výzkumu dále vyplynulo, že důsledky zadluženosti nebo předluženosti, které zmiňuji v teoretické části¹⁰⁷ mají negativní vliv na životní situaci jedince po stránce ekonomické, sociální i zdravotní, a to jak po stránce psychického, tak fyzického zdraví. Již výše jsem zmínila skutečnost, že na tyto důsledky je nutné pohlížet jako na celek, protože se vzájemně prolínají mezi sebou. Dluhy bezesporu patří do náročných životních situací, jak rovněž dokazuje tabulka¹⁰⁸ v knize *Metody a řízení sociální práce*, vyjma dluhů v ní můžeme nalézt i související problémy, které sebou dluhy přinášejí nebo

¹⁰⁵ Srov. LUDVÍK, M. *Co vám osobní bankrot přinese?* [online], 2021, [cit. 2021-02-20]. Dostupné na www.abivia.cz/oddluzeni/.

¹⁰⁶ Srov. PETERKOVÁ, J.; JIRÁNEK, R. *Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel*, 2008, s. 35-42.

¹⁰⁷ Viz kapitola 4 Důsledky zadlužení a předlužení.

¹⁰⁸ Viz Příloha III.

i události, které představují příčiny platební neschopnosti. S těmito situacemi se lidé vyrovnávají různými formami. U některých z výzkumu vyplynulo, že využívají obranné mechanismy jakožto bagatelizaci nebo únik (např. formou alkoholu), protože situace na jedince působí jako neřešitelná.¹⁰⁹

V případě, že je již insolvence v procesu řešení, tak lze z výzkumu usoudit, že v tomto okamžiku dochází ke zlepšení životní situace jedince, protože řešení úpadku formou oddlužení sebou přináší určitě benefity, které jsem již popsala výše. Tím dochází ke zmírnění stresu a nejistoty, menšímu nervovému vypětí a kvalita života jedince se tím značně zlepšuje. V rámci insolvence je osoba poučena touto zkušeností a dalších deset let návrh na insolvenční nemůže znovu podat. Tato skutečnost působí výchovně, aby si v budoucnu lidé dobře rozmysleli, zda se budou zadlužovat. Insolvence není lékem na všechny problémy, které s dluhy souvisejí, ale rozhodně představuje účinnou pomoc zadluženým a předluženým lidem, kteří by nebyli schopni se z dluhů vymanit vlastními silami a přispívá ke změně a zlepšení životní situace. Nemohu však opomenout významný přínos poraden, které poskytují dluhové poradenství a pomoc takto zadluženým lidem, kde sociální pracovníci posilují schopnost klienta zvládat požadavky prostředí nebo pomáhají obnovit či udržet jeho sociální fungování.

¹⁰⁹ Viz kapitola 2 Náročná životní situace.

Závěr

V této bakalářské práci jsem se zabývala tématem životní situace zadluženého nebo předluženého jedince.

V první kapitole jsem se věnovala životní situaci a sociálnímu fungování, také jsem zmínila prvky a systémy životní situace. Součástí první kapitoly je i posouzení životní situace, kde jsem popisovala důležitost posouzení v sociální práci, modely posouzení a metodiku posouzení, kterou jsem dle literatury rozdělila do čtyř fází a posléze je krátce popsala.

Druhá kapitola pojednává o náročných životních situacích, do které zadluženost a zejména předluženost patří. Nejprve jsem se věnovala tomu, čím se náročná situace obvykle vyznačuje. Posléze uvádím, jak tuto situaci člověk vnímá, jak se v ní chová a jaké jsou jeho reakce, které jsem následně vysvětlila, protože člověk využívá buď obranné mechanismy, kdy se jedinec nesprávně přizpůsobuje vzniklé situaci nebo vyrovnávací strategie, které pomáhají situaci zvládat.

Třetí kapitola popisuje dluhovou problematiku, v níž jsem vysvětlila některé základní pojmy, rovněž jsem uvedla rozdíl mezi zadlužeností a předlužeností. Také jsem věnovala pozornost příčinám zadlužení nebo předlužení, osobě dlužníka a trhu s půjčkami, kde jsem zmínila nástrahy nebankovních společností a nekalé praktiky některých společností.

Ve čtvrté kapitole jsem pojednávala o důsledcích zadlužení nebo předlužení. Důsledky jsem rozdělila na ekonomicko-sociální a psychosomatické. Zadlužení, ale zejména předlužení sebou přináší různá negativa a zmiňované důsledky se vzájemně mezi sebou prolínají, proto je nutné na ně pohlížet jako na celek.

V páté kapitole jsem se zabývala způsobem pomoci zadluženým a předluženým lidem, kde jsem zmínila stručně prevenci a následně odborné sociální poradenství. Některé poradny poskytující sociálně odborné poradenství mimo jiné poskytují i dluhové poradenství a zajišťují klientům s dluhy pomoc při řešení této situace, včetně sepsání návrhu na insolvenční nebo povolení oddlužení. Z tohoto důvodu jsem se v této kapitole taktéž zabývala vysvětlením insolvence a způsoby řešení úpadku.

Šestá kapitola byla věnována kvalitativnímu výzkumu, který pomocí analýzy osobních spisů a rozhovoru s vedoucí poradny zjišťuje životní situaci zadlužených nebo předlužených lidí, kteří jsou klienty poradny poskytující sociálně odborné poradenství. Následně jsem pro naplnění cíle výzkumu stanovila výzkumnou otázku. Výzkum mi poskytl vhled na životní situaci zadluženého nebo předluženého člověka, s jakou událostí se potýkal před zadlužením, jaké důsledky zadlužení či předlužení sebou přináší a jak to ovlivňuje jeho životní situaci a jak jeho životní situaci ovlivňuje následné řešení úpadku. V neposlední řadě mi uskutečněný výzkum poskytl praktické doplnění teoretického zázemí. Cíl výzkumu hodnotím tak, že se mi podařil naplnit.

Poslední kapitola byla věnována shrnutí výsledků výzkumu a diskusi, ve které jsem výsledky analýzy spisové dokumentace klientů a rozhovoru s vedoucí poradny konfrontovala vzájemně mezi sebou a rovněž s teoretickou částí.

Tato bakalářská práce má již v samotném úvodu zmíněné své zaměření, respektive cíl, který byl stanoven následovně: **Charakteristika životní situace zadluženého nebo předluženého jedince**. Práce byla koncipována tak, aby již teoretická část korespondovala s cílem práce a výzkum byl doplněním teorie a taktéž přispíval k naplnění cíle. Na začátku jsem uvedla pojem životní situace, který je i v samotném názvu této práce, proto jsem jej nemohla opomenout a na tuto kapitolu jsem navázala náročnými životními situacemi, ve kterých dluhy, ale především předluženost, zauímají významné místo. Dále jsem zmiňovala dluhovou problematiku a na tuto kapitolu jsem navázala důsledky zadlužení nebo předlužení, které nastiňují, s čím se lidé s dluhy nejčastěji potýkají a co konkrétně prožívají. V další kapitole jsem uvedla způsob pomoci těmto lidem. Nezabývala jsem se placenou právní pomocí, ale zaměřila jsem se na odborné sociální poradenství z důvodu, že se v poradně odehrával výzkum. V poradnách poskytují bezplatnou, velmi fundovanou pomoc se sepsáním insolvenčního návrhu a povolení oddlužení, jak jsem již popsala výše. Realizovaný výzkum ukázal, že již příčiny zadlužení či předlužení mají nepříznivý dopad na životní situaci jedince a celkově zadlužení nebo předlužení negativně ovlivňuje životní situaci člověka po stránce ekonomické, sociální a psychosomatické. Způsob řešení úpadku oddlužením se naopak podílí na změně životní situace, protože již v této fázi, kdy je insolvence řešena dochází ke zlepšení kvality života člověka, snižuje se stres a nejistota, zmírňuje se strach a nervové vypětí, proto se životní situace dlužníka postupně zlepšuje. Tyto závěry s propojením teoretické části uvádím v poslední kapitole. Závěr výzkumu rovněž přispívá

k naplnění stanoveného cíle. Jednoznačně lze konstatovat, že je neustále potřeba preventivně působit v této oblasti napříč celou veřejností, protože nezvládnuté dluhy sebou přinášejí pouze negativa a s nimi se pojí další komplikace a problémy (např. špatné vztahy v rodině, rozvraty manželství, chudoba atd.) a aby se tyto problémy eliminovaly nebo alespoň omezily, je nutné veřejnost vzdělávat v oblasti finanční gramotnosti, orientace ve smlouvách, právech a finančním trhu, seznamovat s nekalými praktikami některých nebankovních společností, kterým pramálo informovaný člověk může snadněji podlehnout. Je potřeba populaci informovat o důsledcích vysokých dluhů a jejich negativním vlivu na život člověka, aby si zadlužení dobře promysleli a rozmysleli. Rovněž je potřeba věnovat péči legislativnímu rámci problematiky, ať jde o vymezení podmínek fungování nebankovního trhu, exekuční zákon a další právní normy.

Zadluženost a předluženost představuje poměrně obsáhlé téma, které vzhledem k rozsahu práce nebylo možné naprosto vyčerpat. Jistě by se dala zadluženost nebo předluženost pojmut konkrétněji na cílovou skupinu kupříkladu mladistvých, matek samoživitelek nebo seniorů. Proto se jedná spíše o obecnější úvod do tohoto problému.

Seznam použitých zdrojů

Tištěné publikace:

FIALOVÁ, H.; FIALA, J. *Malý ekonomický slovník s výkladem pojmů v češtině a v angličtině*. Praha: A plus, 2006. ISBN 80-902514-8-X.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. 4. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

HRDINKOVÁ, T.; MATI, P. *Metodika dluhového poradenství*. Bílina: Člověk v tísni, 2013. ISBN 978-80-87456-40-8.

KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1307-5.

KOHOUTEK, R. a kol. *Základy sociální psychologie*. Praha: Akademické nakladatelství s. r. o., Brno, 1998. ISBN 80-7204-064-2.

KOPECKÁ, I. *Psychologie 1. díl. Učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3875-8.

MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7376-368-0.

MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0211-0.

MICHALÍK, J. a kol. *Poradenství uživatelům sociálních služeb*. Olomouc: VCIZP, 2008. ISBN 978-80-903658-2-7.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*. 2. vyd. Praha: Vodnář, 2013. ISBN 978-7439-056-2.

NAVRÁTIL, P. a kol. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7505-4.

NAVRÁTIL, P.; MUSIL, L. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*. Brno: Fakulta sociálních studií MU Brno, 2000. ISBN 1212-365X.

NAVRÁTIL, P. „Posouzení“ v kontextu společenské zakázky, teoretických konceptů a výzkumu. In JANEBOVÁ, Radka a Martin SMUTEK. *Posuzování životní situace v sociální práci*: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2008. ISBN 978-80-7041-419-4.

NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.

NOVOSAD, L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-509-7.

PETERKOVÁ, J.; JIRÁNEK, R. *Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel*. Praha: Odbor prevence kriminality Ministerstvo vnitra, 2008.

ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-48-6.

SUTTON, G. *Jak se zbavit dluhů: místo dluhů získáte dobrý kredit*. Praha: PRAGMA, 2010. ISBN 978-80-7349-129-1.

SYROVÁTKOVÁ, Š.; MACHALÍČEK, J.; CHRISTOVÁ, J. *Dluhová problematika*. Plzeň: Člověk v tísní, 2008. ISBN 978-80-86961-28-6.

SZÉNÁSSY, E.; KŇAPOVÁ, K.; DVOŘÁKOVÁ, T. *Jak zůstat člověkem v síti dluhů. Kvalitativní výzkum*. 1. vyd. Praha: Ekumenická akademie, 2017.

ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krize a krizová intervence*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-247-5327-0.

ŠVARŤÍČEK R.; ŠEĐOVÁ K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

VODÁČKOVÁ, D. a kol. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-696-9.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, ve znění platném k 22. 3. 2012.

Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení, ve znění pozdějších předpisů, ve znění platném k 9. 5. 2006.

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, ve znění platném k 17. 12. 1963.

Tištěné seriálové publikace:

BAJER, P. Občanské poradny chtějí poskytovat komplexní a vysoce odborné dluhové poradenství. *Sociální práce/Sociálna práca*. 2009, roč. 9, č. 2. ISSN 1213-6204.

BAJER, P. SPES pomáhá zadluženým domácnostem a nabízí finanční poradenství. *Sociální práce/Sociálna práca*. 2009, roč. 9, č. 2. ISSN 1213-6204.

DREXLEROVÁ, B. Problematika zadlženosti rodín v Slovenskej republike s detailnejším pohľadom na región východného a západného Slovenska. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2009, roč. 9, č. 2. 131. ISSN 1213-6204.

GOJOVÁ, V.; GOJOVÁ, A.; LINDOVSKÁ, E.; ŠPILÁČKOVÁ, M.; VONDROUŠKOVÁ, K. Způsoby zvládání chudoby a ohrožení chudobou rodinami s nezletilými dětmi. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, roč. 14, č. 3. ISSN 1213-6204.

KAJANOVÁ, A.; URBAN, D. Sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách se zaměřením na prevenci sociálních patologií v praxi – České Budějovice. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2009, roč. 9, č. 2. ISSN 1213-6204.

KOHÚTOVÁ, K. Kvalita života nezamestnaných mladých lidí. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, roč. 14, č. 3. ISSN 1213-6204.

KOPŘIVOVÁ, J. Dluhové nesnáze klientů občanských poraden nelze přičítat současně ekonomické krizi. *Sociální práce/ Sociálna práca*. 2009, roč. 9, č. 2. ISSN 1213-6204.

KOPŘIVOVÁ, J. Žít zcela bez dluhů se jistě dá i v dnešní moderní společnosti, tvrdí ředitel poradny. *Sociální práce/ Sociálna práca*. 2009, roč. 9, č. 2. ISSN 1213-6204.

KRUŠINSKÁ, K. Vliv předlužení rodiny na potřeby dítěte. *Sociální práce/Sociální práca*, 2014, roč. 14, č. 3. ISSN 1213-6204.

NAVRÁTIL, P. Posouzení životní situace: úvod do problematiky. *Sociální práce/Sociální práca*, 2007, roč. 7, č. 1. ISSN 1213-6204.

NAVRÁTILOVÁ, J. Proces posouzení životní situace jako zdroj ohrožení dítěte (faktory ovlivňující posouzení ohrožených dětí). *Sociální práce/Sociální práca*, 2011, roč. 11, č. 2. ISSN 1213-6204.

RUSNÁKOVÁ, J. Keď ti život riadia banky. *Sociální práce/Sociální práca*, 2014, roč. 14, č. 3. ISSN 1213-6204.

RUSNÁKOVÁ, R. Ako sa nedarí paní Blahovej splácať dlžoby a prečo je výhodnejšie pracovať „na čierno“. *Sociální práce/Sociální práca*, 2009, roč. 9, č. 2. ISSN 1213-6204.

Internetové zdroje:

ČÍŽEK, O. *Insolvenční návrh* [online]. Praha: SKY Media Business Group, 2021. Dostupné na: www.https://www.insolvencni-navrhy.cz/.

ČÍŽEK, O. *Jak insolvence probíhá?* [online]. Praha: SKY Media Business Group, 2021. Dostupné na: www.https://www.insolvencni-navrhy.cz/jak-insolvence-probiha.html.

LUDVÍK, M. *Co vám osobní bankrot přinese?* [online]. Praha: Abivia, 2021. Dostupné na www.abivia.cz/oddluzeni/.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. *Finanční gramotnost aneb proč se finančně vzdělávat?* [online]. Praha: MFČR, 2019. Dostupné na: www.financnigramotnost.mfcr.cz/rodinne-finance/zadluzeni-a-predluzeni.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. [online]. Praha: MPSV, 2010. Dostupné na www.ey2010.mpsv.cz/otazky-odpovedi/otazka_9.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Metodika řešení předluženosti nejchudších obyvatel* [online]. Praha: MPSV, 2015. Dostupné na: www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Methodika_reseni_predluzenosti_nejchudsi_ch_obyvatel.pdf/ead7cd34-787d-3ffe-b75f-c5eb1f087f00.

Přílohy

Příloha I. – Schéma otázek pro analýzu dokumentů

Příloha II. – Polostrukturovaný rozhovor

Příloha III. – Klasifikace vybraných životních událostí

Příloha I. Schéma otázek pro analýzu dokumentů

1. Oblast – příčiny zadlužení

- Z jakých důvodů a na co, si lidé půjčovali?
- Od koho si půjčovali peníze? (bankovní, nebankovní společnosti, rodina přátelé, lichváři apod.)
- Půjčovali si peníze i z toho důvodu, aby zaplatili dluh předchozí? (vznikající dluhová past)
- Které důvody vedly k tomu, že lidé přestali zvládat splácení dluhů?

2. Oblast – Důsledky či dopady zadlužení/předlužení na životní situaci jedince

(ekonomické, sociální, psychické a zdravotní)

- **Jak zadlužení/předlužení jedince ovlivňovalo jeho život po ekonomické stránce?** (např. finanční problémy, snížení finančních prostředků, exekuce, práce na černo atd.)
- **Jak zadlužení/předlužení ovlivňovalo jeho život po stránce sociální?** (např. sociální vyloučení, izolace – ztráta sociálních kontaktů, pokles životní úrovně, pokles schopnosti zabezpečit děti, zhoršující se vztahy v rodině, rozvodovost, rozvrat rodiny, ztráta domova – ztráta bydlení či stěhování, chudoba, omezení svobody [omezující jsou splátky úvěru, kvůli kterým je složitější měnit práci, uvažovat o rodině apod.], hrozí odebrání dítěte, závislosti – vznik patologických jevů – kriminalita atd.)
- **Jak situace zadluženého/předluženého působila na jeho psychiku?** (např. projevy krize, stresu, strachu, frustrace, úzkost, deprese, pocity selhání a bezmoci)
- **Zadlužení/předlužení jedince a jeho zdravotní stav?** (silně spjata s psychikou, např. dlouhodobý stres se odráží rovněž na zdravotním stavu atd.)

3. Oblast – insolvence

- Jakým způsobem byl úpadek řešen? (konkurs, reorganizace, oddlužení – zpeněžení majetkové podstaty nebo splátkový kalendář a zpeněžení majetkové podstaty)

Příloha II. – Polostrukturovaný rozhovor

1. Oblast – příčiny zadlužení

- Které příčiny zadlužení Vás překvapily?
- Vnímáte, že se lidé zadlužují zodpovědně nebo převažuje nezodpovědné zadlužování? Čím myslíte, že to je?
- Přicházejí zadlužení v čas nebo řeší problém na poslední chvíli? V jakou chvíli lidé přicházejí žádat o pomoc s dluhy?

2. Oblast – důsledky či dopady zadlužení/předlužení na životní situaci jedince

- Jaké důsledky vnímáte jako rizikové pro klienta?
- Jakou máte zkušenost s chováním či postoji dlužníků k jejich situaci? (realistický pohled na situaci, kdy ji chtějí řešit nebo převažuje využívání obranných mechanismů, laxní přístup atd.)

3. Oblast – insolvence

- Jaký je Váš názor na insolvenční a následné řešení úpadku Vašeho klienta?
- Jaký vnímáte rozdíl v klientově chování, prožívání před insolvenční a nyní? (vliv řešení úpadku na životní situaci jedince)
- Je možné v insolvenční pozorovat výchovný apel, popřípadě jaký?

Příloha III. – Tabulka

Tab. 1 Klasifikace vybraných životních událostí

Událost	Relativní závažnost
Úmrtí partnera/partnerky	100
Rozvod	73
Rozvrát manželství	65
Uvěznění	63
Úmrtí blízkého člena rodiny	63
Úraz, onemocnění	53
Sňatek	50
Ztráta zaměstnání	47
Usmíření, přebudování manželství	45
Odchod do důchodu	45
Změna zdravotního stavu člena rodiny	44
Těhotenství	40
Sexuální obtíže	39
Přírůstek do rodiny	39
Změna zaměstnání	36
Změna finančního stavu	38
Úmrtí blízkého přítele	37
Přeřazení na jinou práci	36
Závažné neshody s partnerem	35
Vysoká půjčka peněz	31
Splatnost půjčky	31
Změna v odpovědnosti v práci	29
Syn nebo dcera opouštějící domov	29
Konflikty s tchýní nebo tchánem	29
Mimořádný čin, výkon	28
Manžel, manželka nastupující do práce	26
Vstup do školy, její ukončení	26
Změna životních podmínek	25
Konflikty s nadřízeným	23
Změna pracovní doby	20
Změna bydliště	20
Změna církve nebo politické strany	19
Dovolená	13
Vánoce	12

Zdroj: MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, 2003, s. 122.

Abstrakt

BUREŠOVÁ, A. *Životní situace zadluženého nebo předluženého jedince*. České Budějovice 2021. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce: Ing. Jaroslav Šetek, Ph.D.

Klíčová slova: životní situace, náročné životní situace, dluhy, zadluženost, předluženost, insolvence, poradenství

Bakalářská práce pojednává o životní situaci jedince, který se potýká se zadlužením nebo předlužením. Obsahem této práce je vysvětlení pojmu životní situace a sociálního fungování, na které navazuje popis náročných životních situací.

Dále je uveden náhled do dluhové problematiky, ve které jsou popsány základní pojmy, zadluženost a předluženost, příčiny zadlužení, osoba dlužníka a taktéž trh s půjčkami. V dalších kapitolách jsou popsány důsledky zadlužení nebo předlužení a způsob pomoci těmto lidem. Součástí práce je kvalitativní výzkum, který byl realizován v poradně, poskytující odborné sociální poradenství se zaměřením na dluhové poradenství. Prostřednictvím analýzy dokumentů a rozhovoru s vedoucí poradny bylo zjišťováno, jaký vliv má zadlužení nebo předlužení a následné řešení úpadku na životní situaci jedince. Z výsledků lze stručně usoudit, že zadluženost a předluženost má nepříznivý dopad na životní situaci jedince, a to po stránce ekonomické, sociální i zdravotní, a to jak po stránce psychického, tak fyzického zdraví. Avšak následné řešení úpadku přispívá ke zlepšení životní situace.

Abstract

Life situation of an indebted or over-indebted individual

Key words: life situation, difficult life situation, debts, indebtedness, over-indebtedness, insolvency, counselling

This bachelor's thesis is focused on the topic: Life situation of an indebted or over-indebted individual. This final work contains an explanation of the concept of life situation and social functioning followed by a description of difficult life situations.

In the introductory chapter there is an overview of debt problems which describes basic concepts such as indebtedness and over-indebtedness, causes of indebtedness, person of the debtor and loan market. Following chapters describe consequences of debts or over-indebtedness and how to help these particular person. Part of this bachelor's thesis contains also qualitative research was led in a counselling service agency – providing social professional counselling with focus on debt counselling. Based on the detailed analysis and interview with a counsellor, my research has identified effect for such debts or over-indebtedness's and subsequent solution of bankruptcy in the life situation of an individual. According to the results it can be briefly concluded that indebtedness and over-indebtedness have an adverse impact on the living situation of an individual from economic, social, psychological and health point of view. On the opposite site bankruptcy solution helps to improve life situation of an individual because debt relief brings various benefits.